

Tretman žena počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja

Turković, Lucia

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:043237>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Tretman žena počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja

Ime i prezime studentice:

Lucia Turković

Zagreb, rujan, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Tretman žena počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja

Ime i prezime studentice:

Lucia Turković

Ime i prezime mentorice:

Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Zagreb, rujan, 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Tretman žena počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Lucia Turković

Mjesto i datum: Zagreb, rujan 2023.

SAŽETAK

Naslov rada: Tretman žena počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja

Ime i prezime studentice: Lucia Turković

Ime i prezime mentorice: Izv. prof. dr. sc. Anita Jandrić Nišević

Program/modul na kojem se polaže diplomski ispit: Socijalna pedagogija/Odrasli

Zastupljenost žena unutar ukupne zatvorske populacije je oko desetak ili više puta manja u odnosu na broj muškaraca, pa se, posljedično, s tretmanske strane nije razvijalo niti proučavalo načine da se razviju programi tretmana namijenjeni ženama, već su se koristili oni postojeći – temeljeni na kriminogenim potrebama muške populacije zatvorenika.

Uzevši u obzir činjenicu kako ipak postoje značajne razlike s obzirom na spol, svrha ovog diplomskog rada je dati sistematizirani prikaz teorija kriminaliteta žena te objasniti uzroke kriminaliteta žena temeljene na recentnim nalazima domaće i strane literature s naglaskom na počiniteljice kaznenih djela s elementima nasilja. Ono što je bitno naglasiti, a specifično je za počiniteljice nasilja, jest dvojaka uloga – osim što su počiniteljice, one su i žrtve. U literaturi nazvan „zamazane granice“ (*eng. blurred boundaries*), radi se o pojmu koji sugerira kako je u životima žena velika količina ispreplitanja između počinjenja kaznenih delikata i doživljavanja viktimizacije. Nastavno na isto, cilj ovog diplomskog rada je i iznijeti primjere dobro osmišljenih, rodno responzivnih programa tretmana iz svijeta. Na kraju rada, s obzirom na zamijećeni nedostatak adekvatnih programa tretmana za žene, služeći se postavkama GLM-a (*eng. Good Lives Model*) i načelima rodne osjetljivosti te pristupa temeljenog na znanju o traumi (*eng. trauma-informed*), prikazan je prijedlog programa tretmana namijenjen ženama koje su počinile kazneno djelo ubojstva na štetu svojih intimnih partnera nakon dugotrajne i evidentirane viktimizacije.

Ključne riječi: tretman počiniteljica, nasilna kaznena djela, viktimizacija, rodna osjetljivost

SUMMARY

Title: Treatment of female perpetrators of criminal offenses with elements of violence

Student: Lucia Turković

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/module: Social pedagogy/Adults

Men are represented about ten times more in the prison population than women, as a consequence treatment programs used with both were existing ones based on the crimeogenic needs of the male population. With such an overwhelming population of men the need for female centered programs was not studied, nor were such programs developed.

Considering the fact that there are significant differences regarding gender and criminality, the purpose of this thesis is to provide a systematized overview of the theories of women's criminality and to explain the causes of women's criminality based on recent findings in the domestic and foreign literature with an emphasis on female perpetrators of criminal offenses with elements of violence. What is important to emphasize, and is specific for female perpetrators of violence, is their dual role - in addition to being perpetrators, they are also victims. This concept has been named "blurred boundaries" a term used to explain the significant intertwining between the commission of criminal offenses and the experience of victimization. Subsequently, the goal of this thesis is to present examples of well-designed, gender-responsive treatment programs from around the world. Finally, given the observed lack of adequate treatment programs for women, a proposal for a treatment program intended for women who have committed murder of their intimate partners after long-term and documented victimization is presented. It was developed using a trauma informed approach, the framework of the Good Lives Model and the principals of gender sensitivity.

Key words: treatment of female perpetrators, violent offenses, victimization, gender sensitivity

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. SPECIFIČNOSTI KRIMINALITETA ŽENA	2
2.1. Kriminalitet žena	2
2.2. Povijesni prikaz razvoja teorija kriminaliteta žena.....	4
2.3. Klasifikacija teorija kriminaliteta žena.....	6
2.3.1. Feminističko stajalište o kriminalitetu žena	8
2.3.2. Opća teorija pritiska	11
3. KARAKTERISTIKE ŽENA POČINITELJICA KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA.....	13
3.1. Definiranje nasilnih delikata.....	13
3.2. Udio žena počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja	14
3.2.1. Udio žena počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja u RH	14
3.2.2. Razumijevanje udjela žena unutar ukupnog broja počinitelja kaznenih djela s elementima nasilja	15
3.3. Počiniteljice nasilja u intimnim vezama	17
3.4. Počiniteljice ubojstva.....	19
3.5. Počiniteljice kaznenih djela na štetu djece	21
3.5.1. Čedomorstvo	22
3.6. Tamna brojka kriminaliteta žena	24
3.7. Kriminološka obilježja počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja.....	24
3.7.1. Demografska i društvena razina	24
3.7.2. Obiteljska dinamika.....	25
3.7.3. Osobna razina	26
3.8. Razlike u kontekstu i načinu izražavanja nasilnog ponašanja s obzirom na spol.....	29
3.9. Skala taktike sukoba kao instrument za mjerenje nasilja u intimnim vezama	35
3.10. Razlike između žena koje su ograničene na nasilje u intimnim vezama u odnosu na žene koje manifestiraju generalno nasilje.....	37

3.11. Razlike između žena koje su počiniteljice nasilnih delikata u odnosu na počiniteljice nenasilnih delikata	38
3.12. Zamagljene granice (<i>eng. Blurred boundaries</i>).....	39
4. TRETMAN POČINITELJICA KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA	41
4.1. Svrha kažnjavanja.....	41
4.2. Tretman zatvorenika - opći i posebni programi tretmana u Republici Hrvatskoj	42
4.2.1. Posebni programi tretmana namijenjeni počiniteljima kaznenih djela s elementima nasilja u RH.....	43
4.3. Primjeri posebnih programa tretmana namijenjeni počiniteljicama kaznenih delikata s elementima nasilja	44
5. MODELI I ČIMBENICI UČINKOVITIH PROGRAMA TRETMANA POČINITELJICA KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA	50
5.1. Znanstveno utemeljeni modeli u penološkoj rehabilitaciji.....	50
5.2. <i>GLM</i> kao baza za izradu programa tretmana za počiniteljice kaznenih djela	51
5.3. Procjena potreba i ciljeva	53
5.4. Pristup temeljen na znanjima o traumi kao podloga za razvoj zdravih vještina.....	54
5.5. Pristup provoditelja programa i osobine potrebne za provođenje grupnog programa tretmana	55
5.6. Rodna osjetljivost kao ključan čimbenik u kreiranju programa tretmana	56
5.7. Prijedlog programa tretmana namijenjen počiniteljicama kaznenog djela ubojstva na štetu intimnih partnera	57
6. ZAKLJUČAK	62
7. LITERATURA	64

1. UVOD

Tretman počiniteljica kaznenih delikata bilo je kroz povijest uvelike zanemarivano i ignorirano područje, a pregledom dostupne literature, čini se, kako je ostalo mahom nedovoljno istraženo i danas. Programi tretmana za žene, ne samo da su ograničeni u vidu brojnosti, već su i oni postojeći izvorno izvedeni iz, i razvijani na modelima i programima namijenjenim zatvorenicama muškoga spola te nerijetko sadrže zastarjele i stereotipne pretpostavke o ženskom kriminalitetu. Rezultat je to smanjenog interesa za istraživanje teorija kriminaliteta žena u odnosu na mušku populaciju počinitelja, pa, stoga, postoji velika diskrepanca u količini empirijski potvrđenih znanja između te dvije skupine.

U ovom radu, ukratko će se pružiti povijesni pregled razvoja teorija kriminaliteta žena i dati opći pregled udjela žena unutar ukupnog kriminaliteta. Nadalje, navest će se najvažnije spoznaje o uskoj skupini počiniteljica – onih koje čine kaznena djela s elementima nasilja te njihova najvažnija kriminološka obilježja i kriminogene potrebe. Uz navođenje značajnih razlika s obzirom na spol, pregledom literature primjećuje se kako postoji potreba za razlikovanjem intervencija kako bi se zadovoljile potrebe najmanje dvije skupine počiniteljica: *(1) žena koje su primarni počinitelji, koje sudjeluju u generaliziranom nasilju i predstavljaju visoki kriminalni rizik sa zahtjevnijim potrebama* i *(2) žene koje nemaju povijest kriminalnog ponašanja ili nasilja, ali su nasilno istupile u samoobrani ili odmazdi.*

Ciljevi ovog diplomskog rada su staviti naglasak na važnost kreiranja rodno responzivnih programa unutar kaznenopravnog sustava te pružiti sveobuhvatni pregled dosadašnjih spoznaja, mogućnosti i izazova u području tretmana žena koji postoje u svijetu uz navođenje programa koji mogu služiti kao primjeri dobre prakse. Za potrebe ovog diplomskog rada, veći će naglasak biti na drugoj spomenutoj skupini počiniteljica - onih koje nemaju povijest kriminalnog ponašanja ili nasilja, ali su nasilno istupile u samoobrani ili odmazdi pa samim time zahtijevaju i dodatnu prilagodbu zbog viktimiziranosti i utjecaja traume uslijed činjenice da su u određenom periodu i same bile žrtve. Navedeni primjer programa tretmana temeljit će se na teorijama koje počivaju na kriminalitetu žena, Modelu dobrih života (*eng. Good Lives Model, GLM*), principima rodno responzivnih programa, karakteristikama i kriminološkim obilježjima navedene populacije te znanstveno dokazanim primjerima dobre prakse iz svijeta što će ujedno biti i doprinos ovoga rada.

2. SPECIFIČNOSTI KRIMINALITETA ŽENA

2.1. Kriminalitet žena

Žene počiniteljice kaznenih djela predstavljaju jedan od najbrže rastućih segmenata zatvorske populacije diljem svijeta (Howells, 2000; prema Sorbello, 2002). Unatoč tome smatra se kako je zastupljenost žena u zatvoreničkoj populaciji oko desetak ili više puta manja u odnosu na broj muškaraca, iako neke zemlje bilježe veći porast u broju zatvorenica nego što je to slučaj kod zatvorenika. Može se reći kako je udio osuđenica unutar zatvorskog sustava uobičajeno manji od 10% (Šućur i Žakman-Ban, 2004), dok neki autori navode i podatak kako se stopa kriminaliteta žena u razvijenim zemljama kreće između 11% i 20% (Gremer, 1974; prema Singer, 1994; prema Belušić, 2003; Jadrešin i Mustapić, 2014).

Walmsley (2015; prema Barberet i Jackson, 2017) je u istraživanju za Međunarodni centar za zatvorske studije u Engleskoj obuhvatio 219 zatvorskih sustava i došao do podatka da žene čine između 2% i 9% ukupne zatvorske populacije u oko 80% zatvorskih sustava u svijetu. U Europi osuđenice zauzimaju 6.1% ukupne zatvorske populacije. Autor, također, primjećuje kako broj žena unutar penalnih ustanova raste brže od broja muškaraca te se povećava na svim kontinentima.

Nalazi iz Sjedinjenih Američkih Država upućuju na drastično povećanje broja žena unutar kaznenog sustava što se pretežno pripisuje promjenama donesenim na području zakonodavstva i načinu primjene zakona te općenito pravosudnoj politici koja je zagovarala tzv. „masovno zatvaranje“. Broj žena, državnih i saveznih osuđenica, u periodu od 20 godina porastao je s 50 409, 1992.g., na 108 866, 2012. g. (Carson i Golinelli, 2013; Gilliard, 1993; prema Willison, 2016), a noviji podaci upućuju na usporavanje rasta stope osuđenih žena što se može povezati i s financijskim izazovima koje donosi politika masovnog zatvaranja (Mauer, 2013; prema Willison, 2016).

Stanje i kretanje kriminaliteta žena u Republici Hrvatskoj analizirala je Kovčo Vukadin (2005;2018) za razdoblje od 1998.g. do 2016.g. koristeći podatke Državnog zavoda za statistiku te podatke policije o broju prijavljenih kaznenih djela te navodi kako žene i dalje čine manji udio kriminaliteta u odnosu na muškarce, ali primjećuje promjene u strukturi kriminaliteta žena. Autorica iznosi podatak od 10,3% (2002. g.) do 13,6% (2016. g.) kada se govori o zastupljenosti žena u ukupnom broju optuženih punoljetnih osoba za analizirano razdoblje, dok je u skupini osuđenih osoba prosječna zastupljenost žena iznosila 9,2% (2002. g.) i ne prelazi 13% u 2016.

g. Navedeni podaci upućuju na uzlazan trend zastupljenosti žena u ukupnom kriminalitetu Republike Hrvatske, a tome svjedoči i podatak iz istraživanja Dujmovića (1997; prema Belušić, 2003) prema kojem je u razdoblju od 1992.g. do 1997.g. u ukupnom kriminalitetu sudjelovalo 7% ženske populacije. Iako su prijestupi žena većinski vezani uz imovinske delikte, primjećuje se porast broja kaznenih djela s elementima nasilja i onih vezanih uz zloupotrebu droga (Grozđanić i sur., 2001; prema Šućur i Žakman-Ban, 2004).

Unatoč tome što statistički podaci svjedoče o stalnom porastu udjela žena unutar ukupne zatvorske populacije, kako navode Doležal i sur. (2015) kriminalitet žena još uvijek nije u fokusu istraživača te se spoznaje većinom temelje iz istraživanja provedenim na muškom uzorku, a zaključivanje se generalizira na cjelokupan kriminalitet.

Kanduč (2001; prema Jandrešin i Mustapić 2014) daju nekoliko mogućih razloga smanjenog interesa znanosti za kriminalitet žena: (1) žene čine neusporedivo manji broj kaznenih djela u odnosu na muškarce, (2) pretežno su u „ženskom“ kriminalitetu zastupljeni imovinski delikti, a kaznena djela koja ugrožavaju tjelesni integritet ograničena su na područje intimnih i obiteljskih relacija pa se kriminalitet žena općenito doima manje opasnim, (3) kada se uspoređuju s muškarcima, žene se smatraju manje opasnim jer su po fizičkoj konstituciji lakše „savladive“, a usto, u odnosu na muškarce imaju manji stupanj recidivizma što navodi na zaključak da kažnjavanje djeluje bolje kod ženske u odnosu na mušku populaciju i (4) kaznena djela koja čine žene nisu u tolikoj mjeri zanimljiva općoj javnosti jer nisu dovoljno spektakularna i senzacionalna od onih koje čine muškarci, izuzev prostitucije koja se pregledom dostupnih statistika izdvaja kao jedino kazneno djelo u kojem su žene počiniteljice brojnije od muškaraca te sačinjavaju 61% svih uhićenja vezanih uz prostituciju (*Federal Bureau of Investigation (FBI)*, 2012a; prema Freiburger i Marcum, 2016).

Istraživanje kriminalne karijere žena jedno je od najpodcjenjenijih područja (Belknap, 2007; Hipwell i Loeber, 2006; prema Block i sur., 2010; prema Doležal i sur., 2015), a razlog tome je nedostatak longitudinalnih studija koje bi pratile dugoročne obrasce kriminaliteta djevojčica ili žena te slaba primjenjivost razvojnih teorija kod proučavanja kriminalnog ponašanja žena. Naime, klasične teorije kriminaliteta svoje postavke temelje na proučavanju muške populacije pa se takvi nalazi ne mogu preslikati na kriminalne karijere žena (Delisi, 2002; prema Doležal i sur., 2015), a isto vrijedi i za instrumente za procjenu rizika te intervencije (Block i sur., 2010; prema Doležal i sur., 2015). U nastavku teksta slijedi povijesni prikaz bavljenja kriminalitetom žena te pregled teorija koje imaju važnu ulogu u objašnjavanju zašto žene čine kaznena djela.

2.2. Povijesni prikaz razvoja teorija kriminaliteta žena

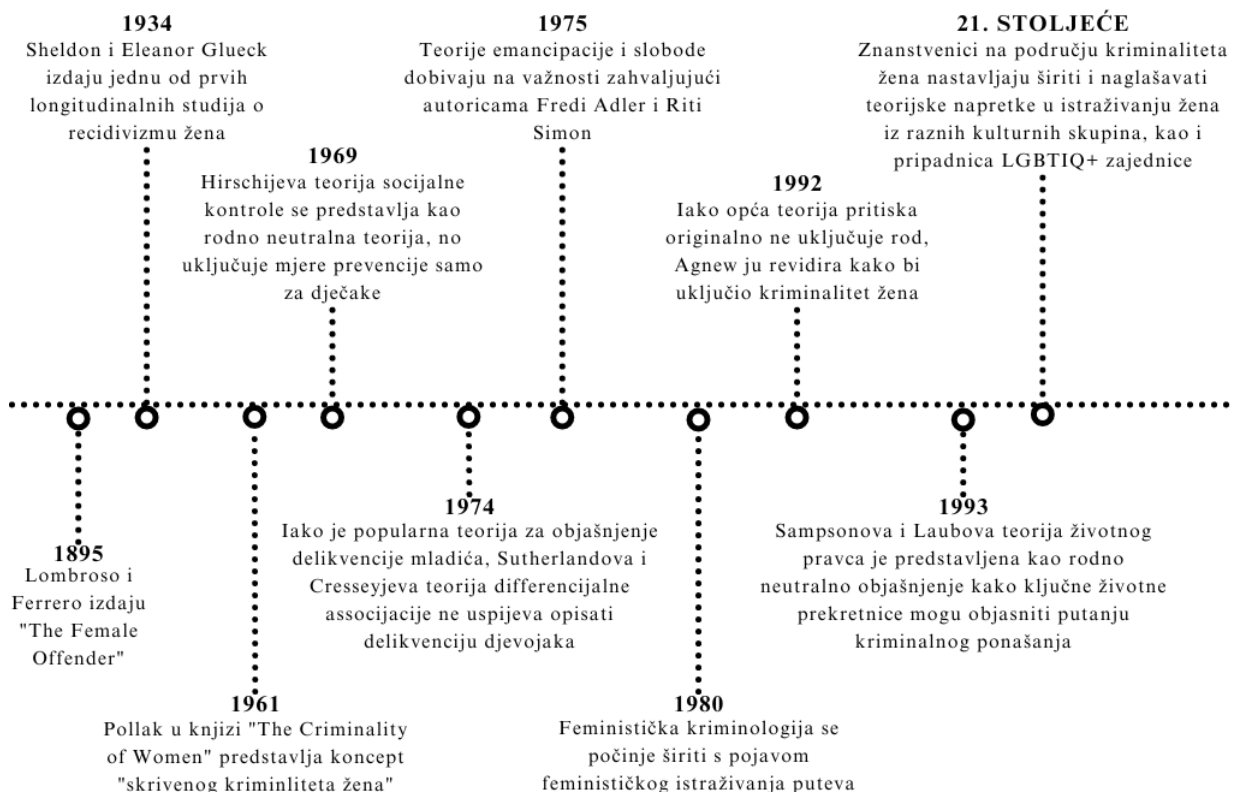
Ranije teorije kriminaliteta nastajale su s namjerom objašnjavanja složenosti kriminalnog ponašanja muškaraca (Franklin, 2008), a sve do relativno nedavno su se žene u studijama spominjale samo usputno, kao naknadna misao, te se njihovo kriminalno ponašanje objašnjavalo nalazima dobivenima na uzorcima muške populacije (Belknap, 2001; prema Franklin, 2008).

Povijesno gledano, kroz dugo vremena mogao se primijetiti rodni jaz kod proučavanja kriminaliteta (Freiburger i Marcum, 2016). Kao što je već rečeno, delinkvencija i činjenje kaznenih djela izjednačavali su se s muškarcima i pripisivali isključivo počiniteljima muškoga spola (Belknap, 2001; Britton 2000; Chesney-Lind i Pasko, 2004; Daly i Chesney-Lind, 1988; Pollock, 2006; prema Franklin, 2008) te su posljedično žene bivale isključene iz ranih studija koje su se bavile uzrocima i predikcijom kriminalnog ponašanja (Cloward i Ohlin, 1960; Cohen, 1955; Hirschi, 1969; Merton, 1938; Miller, 1958; prema Franklin, 2008). Razlog zbog kojeg su tradicionalne teorije kriminaliteta bile bez većih propitkivanja samo primjenjivane na počiniteljice leži i u činjenici da je u to vrijeme bilo široko zastupljeno vjerovanje da su žene koje čine zločine „muškobanjaste“ pa je iz toga slijedio i logičan zaključak kako će takve teorije objašnjavati kriminalitet žena jednako dobro kao što zastupaju kriminalitet muškaraca (Freiburger i Marcum, 2016). Uz to što su žene i kriminalitet žena često bili zanemareni prilikom kreiranja kriminoloških teorija (Belknap, 2001; prema Franklin, 2008), kada se počela posvećivati veća pozornost njihovoj ulozi u kriminalitetu, istraživači su pretežno bili zaokupljeni traženjem odgovora u njihovim tijelima i seksualnosti (Chesney-Lind i Shelden, 2004; Rafter 1990; prema Franklin, 2008) pa ih kritičari nalaze znanstveno neutemeljenima i promatranima sa seksističkog stajališta (Blanchette i Brown, 2006; Mallicoat, 2019). Nadalje, kriminalitet žena bio je snažno opterećen društveno nametnutim rodnim ulogama te se smatralo da su počiniteljice dvostruko devijantne jer uz kršenje zakona, također, narušavaju koncept „ženstvenosti“ (Belknap, 2001; prema Freiburger i Marcum, 2016), a kriminalna ponašanja žena gledana su kroz, još uvijek prisutne, spolne stereotipe (Mallicoat, 2019).

Situacija se počela mijenjati 1970-ih i 1980-ih (Freiburger u Marcum, 2016) kada su znanstvenici feminističkih struja počeli kritički sagledavati i dovoditi u pitanje primjenjivost prevladavajućih teorija na žene, kritizirajući njihovu nemogućnost da u potpunosti zastupaju populaciju žena (Ageton, 1983; Belknap, 2001; Britton, 200; Cernkovich i Giordana, 1979; Chesney-Lind i Shelden, 2004; Daly i Chesney-Lind, 1988; Feinman, 1986; Klein i Kress,

1967; Leonard, 1982; Morris, 1987; Naffine, 1987; Richey Mann, 1984; Smart, 1976; prema Franklin, 2008) te počeli razmatrati kriminalitet žena u kontekstu samih počiniteljica (Davis i sur., 2006; Steffensmeier i Allen, 1996; prema Franklin, 2008). Kao važnu prekretnicu može se uzeti knjiga autorice Bell Hooks iz 1984.g. pod naslovom: *Feminist Theory: From Margin to Center* koja je označila začetak kritičke feminističke teorije. Kada se na to doda da je od 1985.g. broj žena unutar zatvorskog sustava bio u stalnom porastu, počinju se uzimati u obzir rodno specifične karakteristike i razlike u motivaciji za uključivanje u kriminalitet između muškaraca i žena (Freiburger i Marcum, 2016).

Iako se u posljednja tri desetljeća bilježi porast kaznenih djela koje čine žene, i dalje muškarci zauzimaju veliku većinu unutar ukupno počinjenog kriminaliteta. Iz tog razloga, nastavlja se praksa minimalnog interesa za bavljenje teorijama koje se odnose specifično na žene u kontekstu činjenja kaznenih djela (Freiburger i Marcum, 2016).

Slika 1 Povijesni prikaz razvoja teorija ženskog kriminaliteta (Mallicoat, 2019)

2.3. Klasifikacija teorija kriminaliteta žena

Što se tiče klasifikacije teorija koje objašnjavaju kriminalitet žena, brojni autori donose prijedloge podjela najvažnijih teorija u različite kategorije.

Mallicoat (2019) navodi kako se teorije kriminaliteta mogu podijeliti u makro i mikro teorije, tj. one koje u obzir uzimaju razna sociološka objašnjenja kriminaliteta, kontekst i utjecaj okoline te, s druge strane, one koje se usmjeravaju na individuu i traženje razlika između onih pojedinaca koji čine kaznena djela i onih koji se ponašaju u skladu sa zakonom. U tom kontekstu istraživan je i kriminalitet žena. Teorije o kriminalitetu žena kretale su se na rasponu od bioloških i psiholoških do ekonomskih i socijalnih. Kako je i prije spomenuto, tradicionalni teoretičari proučavali su žene s naglaskom na biologiju i psihologiju, dok su se sociološke teorije više usmjeravale na muškarce.

Teorije koje su nastojale objasniti kriminalitet žena kretale su s dva gledišta. Prvo je zastupalo stavove kako su žene počiniteljice agresivne i nasilne, dok je drugo gledište prikazivalo žene kao ranjive, pasivne i bespomoćne te pozivalo na njihovu zaštitu (Mallicoat, 2019). U tom smislu Kanduč (2001; prema Grozdanić i Šelih, 2001) dijeli teorije kriminaliteta žena na antifeminističke, koje se priklanjaju prvom gledištu, i feminističke koje zagovaraju drugo gledište te dodaje još i objektivno-znanstvenu kategoriju koja je neutralna te sagledava ljudsko ponašanje sa znanstvene pozicije.

Freiburger i Marcum (2016) usredotočuju se na pojašnjavanje odnosa između tradicionalnih teorija kriminaliteta i feminističke kriminologije te navode kako ne postoji samo jedno gledište na kriminalitet žena iz perspektive feminističke teorije, već nekoliko pristupa, tj. modela feminističkog kriminaliteta koji su važni za razumijevanje zašto se žene uključuju u činjenje kaznenih djela. Autorice navode šest pristupa: (1) liberalna feministička teorija (*eng. liberal feminist theory*) s fokusom na rodne uloge pripisane od strane društva, patrijarhat i nejednakost spolova, (2) marksistička feministička teorija (*eng. Marxist feminist theory*) koja promatra utjecaj socijalnih klasa i kapitalizma na žene, (3) radikalna feministička teorija (*eng. radical feminist theory*) razmatra opresiju i viktimizaciju žena te dominaciju muškaraca i patrijarhat kao glavne uzroke nejednakosti, (4) socijalistička feministička teorija (*eng. socialist feminist theory*) kombinira postavke prethodne dvije uzimajući obzir i važnost statusa u društvu i spol, (5) postmodernistička feministička teorija (*eng. postmodernistic feminist theory*) govori kako se pogledi na rod i spol kulturološki i geografski razlikuju jer se radi o socijalnim konstruktima koje nameće društvo i oni koji ga kontroliraju, (6) feministička teorija kritičke rase (*eng. critical*

race feminist theory) uzima u obzir ulogu roda, spola i rase u podređenosti žena (Renzetti, 2013; Van Gundy, 2014; prema Freiburger i Marcum, 2016).

Detaljan pregled teorija dale su i autorice Blanchette i Brown (2006) koje su klasificirale teorije, ne prema klasičnim podjelama, već prema mjeri u kojoj teorije daju prednost ženskome spolu. Njihova se podjela temelji na tri kategorije: (1) rodno-neutralne teorije (androgene), (2) teorije orijentirane na žene i (3) hibridne teorije. Kako bi bilo preglednije, cjelokupna podjela prikazana je tablično.

Rodno neutralne teorije <i>(eng. Gender neutral theories)</i> - uključuju opće kriminološke perspektive koje se implicitno ili eksplicitno odnose na oba spola - mogu se baviti pitanjima koja se odnose na žene, ali spolu se ne pridaje središnje značenje	Teorije kontrole (<i>eng. Control Theories</i>)	Teorije samokontrole (<i>eng. Self control theory</i>) Teorije socijalne kontrole (<i>eng. Social control theories</i>)
	Teorija socijalnog učenja (<i>eng. Social learning theory</i>)	
	Osobna, interpersonalna i teorija jačanja zajednice (<i>eng. Personal, Interpersonal and Community-reinforcement theory (PIC-R)</i>)	
	Perspektive životnih puteva (<i>eng. Life-course perspectives</i>)	
	Evolucijska psihologija (<i>eng. Evolutionary Psychology</i>)	
	Biološke teorije (<i>eng. Biological Theories</i>)	
Teorije orijentirane na žene <i>(eng. Female centred theories)</i> - u središte interesa stavljaju spol - baziraju se na postavkama kako se početak (<i>eng. onset</i>), održavanje (<i>eng.</i>	Teorija ženske slobode/emancipacije (<i>eng. Womens' Liberation/Emancipation Theory</i>)	
	Teorija ekonomske marginalizacije (<i>eng. Economic marginalisation theory</i>)	
	Integrirana teorija oslobođenja i ekonomske marginalizacije (<i>eng. Integrated liberation and economic marginalisation theory</i>)	
	Socijalizacijske teorije (<i>eng. Socialization theories</i>)	
	Teorija odnosa (<i>eng. Relational theory</i>)	
	Teorija kontrole moći (<i>eng. Power control theory</i>)	

<i>maintenance</i>) i odustajane (eng. <i>desistence</i>) od kriminalnog ponašanja razlikuje između žena i muškaraca (Steffensmeier i Allan, 1996; prema Blanchette i Brown, 2006)	Feminističke teorije (eng. <i>Feminist theories</i>)	Teorija moći uvjerenja (eng. <i>Power belief theory</i>)
		Feminističko istraživanje puteva (eng. <i>Feminist pathways research</i>)
Hibridne teorije (eng. <i>Hybrid theories</i>) - uključuju elemente i rodno-neutralnih teorija i teorija u čijem su fokusu žene	Opća teorija pritiska (eng. <i>General strain theory</i>)	
	Rodna teorija (eng. <i>Gendered theory</i>)	

Tablica 1 Klasifikacija teorija kriminaliteta žena prema Blanchette i Brown (2006).

Za potrebe ovog rada, koji sadržava i prijedlog unaprjeđenja budućih programa tretmana, ukratko ću se osvrnuti na dvije teorije koje se bave kriminalitetom žena, ali uzimaju u obzir i njihovu viktimizaciju.

2.3.1. Feminističko stajalište o kriminalitetu žena

Feminističko istraživanje putova smatra se jednom od najutjecajnijih perspektiva koja se bavi kriminalitetom žena do danas (Mallicoat, 2019). Prema Daly (1992; prema Wattanaporn i Holtfreter, 2014) nastaje, između ostalog, i kao odgovor na rastući jaz između tradicionalne i feminističke kriminologije koje su se kretale svaka u svom ekstremu i pretjerano generalizirale ženski kriminalitet. Dok je prva struja zastupala stajalište kako se tradicionalne teorije jednako primjenjuju i na muškarce i na žene, feministička je struja pratila „scenarij zlostavljane djevojke“, pa se činilo kako su žene koje čine kaznena djela ili „uličarke“ koje su bježale od zlostavljanja, ili se nikako ne razlikuju od muškaraca. Studije i analize feminističkih putova pomogle su rasvijetliti složene okolnosti i utjecaje na žene koje čine kaznena djela uzevši u

obzir obje perspektive te upućivale na to da su razlozi zbog kojih žene sudjeluju u kriminalitetu heterogeni (Belknap i Holsinger, 2006; prema Wattanaporn i Holtfreter, 2016).

Belknap (2001; prema Blanchette i Brown, 2006) ističe dvije značajke karakteristične za feminističko istraživanje putova kriminaliteta: (1) pretpostavka kako je viktimizacija u djetinjstvu primarni uzrok koji uzrokuje činjenje kaznenih djela kod žena i (2) osiguravanje da se čuje glas „nevidljivih“ žena kroz korištenje etnografskog pristupa i intervju licem-u-lice. Perspektive feminističkog istraživanja putova oslanjaju se na povijesni kontekst života žena kako bi se istražilo kako određeni događaji i traume utječu na vjerojatnost da se uključe u kriminalitet. Znanstvenici su identificirali obrazac nasilja kod počiniteljica koji započinje njihovom viktimizacijom, a rezultira s osobnim uključenjem u kriminalna ponašanja (Mallicoat, 2019, Wattaporn i Holtfreter, 2016). Zaplin (1998; prema Blanchette i Brown, 2006) navodi kako takvi obrasci, tj. ciklusi nasilja dovode do emocionalnog stresa, niskog samopoštovanja (čak i mržnje prema sebi), anksioznosti, depresije i agresivnog/impulzivnog ponašanja što, posljedično, vodi uključivanja u kriminalna ponašanja.

Brennan i sur. (2012; prema Mallicoat, 2019) razvili su pristup unutar feminističkog istraživanja putova u kojem su identificirali višestruke putove koji vode kriminalitetu, a sastoje se od četiri glavne teme u koje spadaju još po dvije potkategorije:

1. Žene koje nisu doživjele značajnu viktimizaciju i zlostavljanje, ali se njihov kriminalitet bazira na ovisnosti.
 - 1.1. Žene mlađe dobi koje imaju maloljetnu djecu.
 - 1.2. Žene starije dobi koje nemaju djecu.
2. Viktimizacija i zlostavljanje iz kojih slijedi činjenje kaznenih djela. Većinom su žrtve psihičkog i fizičkog nasilja od strane intimnih partnera.
 - 2.1. Mlađe samohrane majke koje pate od depresije, a većina uhićenja povezana je sa zloupotrebom sredstava ovisnosti i obostranog nasilja u obitelji.
 - 2.2. Žene koje se u većoj mjeri uključuju u kriminalne radnje i imaju ozbiljne probleme s ovisnostima i mentalnim zdravljem. Nemaju djecu i starije su od prve kategorije.
3. Jako marginalizirane žene koje su živjele u siromašnim četvrtima s izraženom stopom kriminaliteta. Imale su problema u školi pa im posljedično nedostaju odgovarajuće kompetencije za uzdržavanje sebe i obitelji. Imaju niže stope viktimizacije i manje problema mentalnog zdravlja, mnoge su uključene u trgovinu drogama.
 - 3.1. Mlađe samohrane majke.

- 3.2. Ozbiljnije prijestupnice koje ne poštuju autoritete i zakone i manje su ovisne o intimnom partneru. Starije su dobi.
4. Jako marginalizirane žene koje su živjele u siromašnim četvrtima s izraženom stopom kriminaliteta. Imale su problema u školi pa im posljedično nedostaju odgovarajuće kompetencije za uzdržavanje sebe i obitelji.
 - 4.1. Antisocijalne i agresivne žene koje imaju ograničene prilike za stvaranje stabilnog okruženja i često su beskućnice, a ističu se zbog ozbiljno narušenog mentalnog zdravlja.
 - 4.2. Žene koje su psihotične i u povećanom riziku od suicida, imaju značajnu povijest nasilja i agresivnog ponašanja.

Neki znanstvenici ukazuju i na alternativne putove kojima se žene uključuju u kriminalitet. Radi se o slučajevima u kojima muškarci zlostavljači prisiljavaju svoje partnerice na su-počinjenje ili počinjenje zločina kao što su preprodaja droge, pljačke i prostitucija (Belknap i Holsinger, 1998; prema Blanchette i Brown, 2006).

Belknap i Holsinger (1998; prema Mallicoat, 2019) smatraju kako je jedan od najvećih doprinosa feminističke kriminologije kod istraživanja osuđenica osvjetljavanje viktimiziranosti tih žena. Pokazalo se kako počiniteljice izvješćuju o znatnoj prisutnosti emocionalnog i seksualnog zlostavljanja u periodima života. Ovaj su obrazac usvojili mnogi znanstvenici što je dovelo do niza važnih teorijskih, metodoloških i empirijskih doprinosa feminističkoj kriminologiji. U tom kontekstu rodno responzivna procjena trebala bi: a) koristiti instrumente koji bi se mogli primjenjivati u svim segmentima korektivne prakse, b) promicati rodno osjetljive posebne programe, c) koristiti subjektivno prosuđivanje prilagođenu pojedincu i d) sagledati rodno neutralne kriminogene potrebe iz pogleda razlika unutar roda. Nadalje, feminističko istraživanje putova dovelo je do značajnih promjena u rodno responzivnim politikama i praksi, a posebno na području klasifikacije počiniteljica, tretmana i kreiranja posebnih programa tretmana stavljajući u fokus rodni kontekst, ali i kontekst unutar roda (Wattanaporn i Holtfreter, 2016).

Istraživanje Trickett i Gordis (2004; prema Blanchette i Brown, 2006) dovelo je do zaključka kako su seksualno zlostavljane žene, neposredno nakon zlostavljanja, sklonije iskazivati agresivno ponašanje od onih koje nisu bile seksualno zlostavljane, ali razlike između te dvije skupine smanjuju se sedam do osam godina nakon zlostavljanja. Holtfreter i sur. (2004; prema Wattanaporn i Holtfreter, 2016) zaključuju kako se djelovanjem na specifične kriminogene potrebe kao što su siromaštvo i ekonomska deprivacija, značajno se smanjuje recidivizam.

Također, na vjerojatnost za recidivizam utječe zlostavljanje u djetinjstvu, i to kod oba spola, ali se pokazalo da iskustvo zlostave jače utjecalo na žene (Benda, 2005; prema Blanchette i Brown, 2006)

Kritičari ove teorije naglašavaju nedostatak opsežnih istraživanja koji bi mogli dovesti do čvrstih zaključaka o središnjoj ulozi viktimizacije na kriminalitet žena, važnost korištenja mješovitih, i kvalitativnih i kvantitativnih metoda prilikom istraživanja i korištenja kontrolne skupine oba spola te obje kategorije, viktimiziranih i ne-viktimiziranih skupina (Blanchette i Brown, 2006).

Iako je feministička struja značajno doprinijela sagledavanju počiniteljica iz druge perspektive i time uvelike pomogla u boljem razumijevanju kriminaliteta žena što je, posljedično utjecalo na kvalitetniji i obuhvatniji penološki tretman, Liz Kelly je u 1990-ima prozvala feministkinje da postanu „dovoljno hrabre“ i promatraju i muške i ženske počinitelje nasilja, tvrdeći da neuspjeh da se razvije opsežna analiza zlostavljanja počinjenog od strane žena ostavlja taj prostor za diskurse „profesionalcima“ i medijima. Autorica je uistinu, s pravom istaknula kako su feministkinje, zbog ozbiljnog straha da ne potkopaju teško dobivene bitke zasnovane na aktivizmu i kampanjama koje su gradile na teorijama o viktimizaciji žena, oklijevale poticati diskusije o nasilnim ženama (Milne i sur., 2018). Milne i sur. (2018) smatraju da je za dio poteškoća u razumijevanju ženskog nasilja odgovorno i pitanje koje si istraživači postavljaju prilikom istraživanja kriminaliteta žena. Na primjer, umjesto traženja uzroka i razloga zašto žene čine nasilna kaznena djela, autori smatraju kako bi se prvenstveno trebalo postaviti pitanje: *„Zašto žene čine toliko malo nasilja i kada to čine, kakav je odgovor društva?“*

2.3.2. Opća teorija pritiska

Još jedna teorija koja se često koristi za objašnjenje kriminaliteta je teorija pritiska, a Robert Agnew (1992; prema Mallicoat, 2019) je dao jedan od najmodernijih pristupa u objašnjenju kriminaliteta. Dok su djela Mertona (1938; prema Mallicoat, 2019) i Cohena (1955; prema Mallicoat, 2019) usredotočena na objašnjenje neuspjeha kod pojedinaca, Agnew (1992; prema Mallicoat, 2019) traži individualne psihološke odrednice pojedinca kako bi objasnio kriminalno ponašanje. Opća teorija pritiska snažno je utemeljena na psihologiji te obuhvaća agresivnost, stres i mehanizme nošenja sa zahtjevnim situacijama. Nedostatak prosocijalnih vještina za suočavanje sa stresom i pritiskom uzrokuje nepoželjne emocije i ljutnju što kulminira kriminalnim ponašanjem (Blanchette i Brown, 2006).

Agnew navodi kako su tri glavna izvora pritiska (1) nemogućnost ostvarivanja pozitivnih ciljeva, (2) uklanjanje pozitivnih potkrjepljenja i (3) izloženost negativnim potkrjepljenjima. Prvi se izvor pritiska sastoji od tri potkomponente: (a) stvarna ili percipirana neravnoteža između težnji i očekivanja te stvarnih ishoda, (b) prava ili percipirana neravnoteža između očekivanja i stvarnih postignuća i (c) neravnoteža između poštenih ishoda i stvarnih ishoda. Drugi izvor pritiska, uklanjanje pozitivnih potkrjepljenja, odnosi se na stresne životne događaje kao što su gubitak posla, smrt ili razvod, a treći na zlostavljanje ili zanemarivanje (Blanchette i Brown, 2006). Fokus njegova rada bio je razmatranje kako pritisak utječe na delinkventno i rizično ponašanje ovisno o spolu. U svom istraživanju, Broidy i Agnew (1997; prema Mallicoat, 2019) navode kako opća teorija pritiska može služiti objašnjavanju rodni razlika u kriminalitetu. Treba imati na umu kako muškarci i žene imaju različite izvore pritiska. Naime, vjerojatnije je da će žene doživljavati pritisak kao posljedicu nasilja u obitelji (fizičkog, psihičkog i seksualnog) što dovodi do uključivanja u kriminalitet i delinkventnog ponašanja poput bježanja od kuće i zlouporabe sredstava ovisnosti. Također, reakcija na pritisak između muškaraca i žena drukčije se manifestira. Primjerice, kod oba spola se pritisak može manifestirati kao ljutnja, ali je vjerojatnije da će ju žene internalizirati i ponašati se autodestruktivno te imati problema s depresijom, dok će muškarci biti skloniji ispoljavati ljutnju kroz fizičke i emocionalne ispade (Broidy i Agnew, 1997; prema Mallicoat, 2019).

Broidy i Agnew (1997; prema Blanchette i Brown, 2006) smatraju kako teorija pritiska može objasniti kriminalitet žena i usklađuju teoriju s feminističkim perspektivama te objašnjavaju kako se pritisak, također, može shvatiti kao opresija uslijed koje žene izlaz nalaze činjenjem kaznenog djela. Neki od primjera su: visoke stope razvoda i zlostavljanja koji dovode do financijskog pritiska i pritiska unutar obitelji, podcjenjivanje žena na radnim mjestima u odnosu na muškarce što stvara osjećaj nepravde i nezadovoljstva, smrt voljene osobe, seksualno uznemiravanje i dr. Garcia i Lane (2012; prema Mallicoat, 2019) navode kako je glavni izvor pritiska među ženskom populacijom prijateljstva, onaj u bliskim odnosima.

Kritike ukazuju kako nije provedeno dovoljno istraživanja kako bi se provjerile postavke opće teorije pritiska. Iako neka istraživanja upućuju na to da spol može biti važan čimbenik za smanjenje negativnog utjecaja emocija koje vode do recidivizma još uvijek se ne mogu donijeti čvrsti zaključci koji bi podupirali teoriju.

3. KARAKTERISTIKE ŽENA POČINITELJICA KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA

3.1. Definiranje nasilnih delikata

Kada zakonski opisujemo kaznena djela s elementima nasilja, jedan od neizostavnih pojmova je primjena sile (Singer i sur., 2002). Dugo se vremena smatralo kako se pritom narušava samo tjelesni integritet žrtve, ali novije definicije u obzir uzimaju i psihičko nasilje nad žrtvom koje je ranije bivalo zanemareno. Žaja (1984; prema Singer, i sur., 2002) smatra kako se u svim nasilničkim ponašanjima može pronaći jedna zajednička karakteristika koja ih međusobno veže, a to je oštećenje žrtve nanošenjem fizičke i/ili psihičke boli (u većem ili manjem intenzitetu) što posljedično može voditi i do uništenja života žrtve. Kada govorimo o kaznenim deliktima s elementima nasilja podrazumijevamo ona djela kojima je počinitelj prouzročio žrtvi fizičku i/ili psihičku bol i ozlijede uporabom fizičke sile i prijetnje. Upravo iz tog razloga, takvi se delikti smatraju opasnijima za zajednicu, a njihovi počinitelji ozbiljnijim prijestupnicima u odnosu na počinitelje nenasilnih delikata (Mejovšek i sur., 1997). Bačić (1979; prema Singer i sur., 2002) govori o tome kako je pri nasilnim deliktima uvijek prisutno manifestiranje agresivnog ponašanja povećanog intenziteta koje obuhvaća ispoljavanje fizičke ili psihičke prisile prema drugoj osobi ili nasilne postupke prema predmetima koje pojedinac doživljava kao osobnu prisilu. Unatoč tome što se razlozi ove pojave traže u čovjekovoj prirodi i društvenom okruženju, i dalje ne postoji općeprihvaćena teorija agresivnosti koja bi adekvatno objasnila nasilno ponašanje i kaznena djela s elementima nasilja (Mejovšek i sur., 1997).

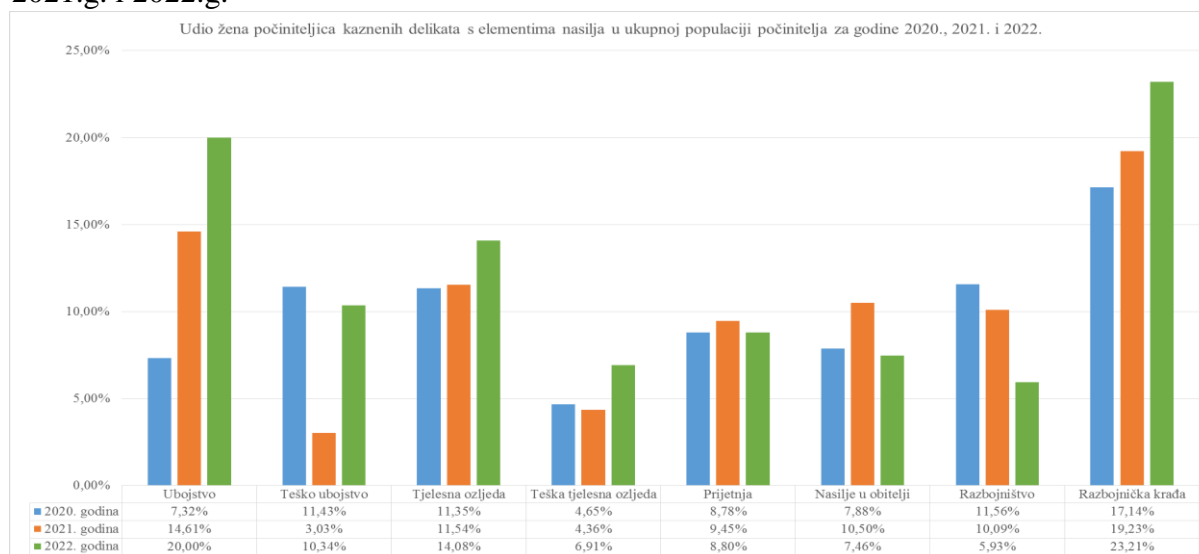
Svjetska zdravstvena organizacija (eng. *World Health Organization - WHO*) definira nasilje kao „*namjerno korištenje fizičke sile ili snage, prijeteći ili stvarno, protiv sebe, druge osobe, protiv grupe ili zajednice; koje ili rezultira ili ima veliku vjerojatnost da će rezultirati ozljedom, smrću, narušavanjem psihološkog zdravlja, lošim razvojem ili gubitkom*“ (WHO, 1996; prema Dundović, 2007). Pri tom, WHO (1996; prema Dundović, 2007) navodi i kategorizaciju nasilnog ponašanja te prepoznaje: (1) nasilje usmjereno prema sebi, (2) interpersonalno nasilje i (3) kolektivno nasilje. Kako su fokus ovoga rada kazneni delikti s elementima nasilja koje čine žene, a tu je pretežno riječ o interpersonalnom nasilju, WHO (1996; prema Dundović, 2007) razlikuje i dvije podskupine istoga: obiteljsko nasilje i nasilje između intimnih partnera te nasilje u zajednici.

3.2. Udio žena počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja

3.2.1. Udio žena počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja u RH

Iz statističkog pregleda temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2022.g. izdvojena su najčešća kaznena djela s elementima nasilja te udio žena počiniteljica unutar istih. Za kazneno djelo ubojstva, od ukupno 90 počinitelja, žene su zabilježene kao počiniteljice u 18 slučajeva što čini točno 20% unutar ukupno počinjenih ubojstava. Teško ubojstvo počinilo je ukupno 29 počinitelja, od čega su u 3 kaznena djela (10,34%) počiniteljice bile žene. Od ukupno 1.364 počinitelja kaznenog djela tjelesna ozljeda, žene sudjeluju u 192 (14,08%) slučajeva, a za kazneno djelo teške tjelesne ozljede u 44 slučaja (6,91%) od ukupno 673 zabilježena počinitelja. Kazneno djelo prijetnje počinilo je 366 (8,80%) žena u odnosu na 4.160 ukupnih počinitelja. Nasilje u obitelji broji ukupno 228 počinitelja, od čega njih 17 (7,46%) ženskoga spola. Kod razbojništva zabilježeno je 7 počiniteljica (5,93%), od ukupno 118 počinitelja, a kazneno djelo razbojničke krađe počinilo je 13 (23,21%) počiniteljica u odnosu na ukupno 56 počinitelja. Važno je napomenuti da kada dođe do kaznenog djela razbojništva Singer (1994; prema Belušić, 2003) navodi kako se u većini slučajeva žene pojavljuju kao pomagači (npr. kod namamljivanja žrtve) ili kao poticatelji.

Kada se ovi podaci usporede s nalazima iz 2020. i 2021.g. primjećuje se porast udjela žena kao počiniteljica kaznenih djela ubojstva, teškog ubojstva, tjelesne ozljede, teške tjelesne ozljede i razbojničke krađe, dok je kod kaznenih djela prijetnje, nasilja u obitelji i razbojništva primjetan pad udjela ženske populacije počinitelja. Slijedi grafički prikaz usporedbe podataka za 2020.g., 2021.g. i 2022.g.

Graf 1 Udio žena počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja u ukupnoj populaciji počinitelja za godine 2020., 2021. i 2022.

3.2.2. Razumijevanje udjela žena unutar ukupnog broja počinitelja kaznenih djela s elementima nasilja

Žene se rijetko pojavljuju kao počiniteljice kaznenih delikata s elementima nasilja, a kada je to slučaj, najčešće se radi o kaznenim djelima povezanim s obiteljskom, privatnom ili intimnom sferom (Kanduč, 2001; prema Šućur i Žakman-Ban, 2004). Hirschinger i sur. (2003; prema Willison, 2016) su intervjuirali 167 žena u ambulancama hitne službe siromašnih četvrti te su otkrili kako je većina nasilja od strane žena počinjena prema pripadnicama istoga spola i rase te su se počiniteljica i žrtva poznavale u 88% slučajeva. Nadalje, u studiji koja je obuhvatila 205 osuđenica, Kruttschnitt i Carbone-Lopez (2006; prema Willison, 2016) izvijestili su kako nasilje žena prema intimnom partneru pretežno uključuje žrtve muškoga spola, dok je nasilje prema ne-intimnom partneru uglavnom usmjereno prema pripadnicama istoga spola koje spadaju u privatnu sferu počiniteljica.

Kada govorimo o udjelu žena koje čine kaznene delikte s elementima nasilja unutar ukupne populacije, nalazi iz SAD-a upućuju na to da žene statistički počine samo otprilike 20% zabilježenih nasilnih kaznenih djela. Naime, „*Uniform Crime Report*“ (2017; prema Milne i sur., 2018), koji prikuplja službene podatke o stanju i kretanju kriminaliteta u SAD-u zabilježenih od strane „*Federal Bureau of Investigation*“ (FBI), iznosi kako je u 2015.g. 244.197 muškaraca uhićeno zbog nasilnog zločina, u usporedbi sa 61.780 žena. Iako se bilježi porast uhićenja žena zbog kaznenih djela tjelesnih ozljeda i krađe, stope uhićenja za kaznena djela teških tjelesnih ozljeda i ubojstva i dalje se smanjuju (*Uniform Crime Reports*, 2011; prema Willison, 2016). Također, unatoč povišenoj stopi uhićenih žena zbog kaznenih djela s elementima nasilja, broj osuđenih žena ostao je stabilan (Carson i Golinelli, 2013; Harrison i Beck, 2006; prema Willison, 2016). Velika razlika između stopa uhićenih i stopa osuđenih žena zbog kaznenih delikata s elementima nasilja može biti odraz toga što žene čine kaznena djela manje nasilne prirode pa su i stope osuđenica znatno manje (Schwartz i sur., 2009; prema Willison, 2016). Nadalje, spomenuti porast uhićenja žena zbog nasilnih delikata ne mora nužno pratiti veći broj žena koje su uistinu počinile nasilno kazneno djelo.

Naime, kao primjer se može uzeti povišena stopa uhićenja žena zbog nasilja u obitelji gdje je moguće da su policijski službenici, kako bi izbjegli optužbe za rodnu nejednakost, priveli oba partnera (Renzetti, 1999; prema Miller, 2005). Martin (1997; prema Miller, 2003) je istraživala politiku privođenja oba partnera kod slučajeva obiteljskog nasilja. Na uzorku od 448 slučajeva, 134 njih, odnosno 30% uzorka su činili slučajevi u kojima su uhićena oba partnera. Iz ostalih dostupnih dokumenata, autorica pronalazi kako je samo 2% muškaraca prethodno bilo

viktimizirano, dok je čak 40% žena koje su uhićene zajedno s partnerom, prethodno doživjelo viktimizaciju od strane istih. Iako se čini kako je učestalost prepoznatog nasilja od strane žena veća nego što se prvobitno vjerovalo, žene koje nasilno istupe na štetu svojih partnera obično su bile opetovano zlostavljane od strane partnera te su i same djelovale nasilno kao odgovor iz očajja, samoobrane ili oboje (Hamberger, 1997).

Navedeno uvelike otežava rasvjetljavanje opsega nasilnog kriminaliteta žena, a počiniteljice, općenito spremnije i češće komuniciraju primjenu sile prema intimnom partneru te time olakšavaju posao policijskim službenicima, čak i ako su bile žrtve, a ne počinitelji (Dobash i sur., 1998; prema Miller, 2005). Nadalje, važnim se čini napomenuti i kako žene obično socijalizacijom nisu u tolikoj mjeri približene primjeni nasilja kao što je to slučaj kod muškaraca, pa se često prisjećaju svake situacije u kojoj su djelovale nasilno (Kimmel, 2002; Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005). Također, žene općenito imaju manje iskustva s kaznenopravnim sustavom te su manje u odnosu na muškarce upoznate sa svojim pravima unutar istoga, kao i s njegovim funkcijama (Miller, 2001; prema Miller, 2005). Mnoge od tih žena zapravo su i žrtve obiteljskog nasilja, a koje su uhićene bez uzimanja u obzir konteksta u kojem se zbivalo nasilje u obitelji ili prirode počinjenog nasilja. Iz tog razloga, kao što je već spomenuto, velika je vjerojatnost da su mnoge žene potencijalno djelovale iz samoobrane (Melton i Belknap, 2003; Muftić i sur., 2007; prema Milne i sur., 2018), u odmazdi ili kao oblik otpora na obiteljsko nasilje muškarca. Nadalje, Dobash i Dobash (2004; prema Milne i sur, 2018) te Johnson (2005; prema Milne i sur, 2018) navode kako je nasilje u obitelji rodno vezano kazneno djelo te, u rijetkim situacijama kada su žene počiniteljice, takvo je nasilje rijetko „ozbiljno“ i rezultira s malo, ako ih uopće i ima, ozljeda i negativnih posljedica za muškarce. Sanders (1986; prema Hamberger, 1997) je putem Skale taktika sukoba (*eng. Conflict Tactics Scale – CTS*) (Straus, 1979; prema Hamberger, 1997) došao do spoznaje kako je 75% pretučenih žena izvijestilo kako su koristile blaže oblike nasilja, posebno se to odnosilo na situacije kada su bile preplašene, osjećale se bespomoćno u pokušaju da izbjegnu vlastitu viktimizaciju ili su strahovale da će im partner nanijeti smrtonosne ozljede. Kako spomenuti autor navodi, samoobrana je bila najčešći razlog kojim su pretučene žene objašnjavale nasilno ponašanje prema partneru.

Ballinger (2007; prema Milne i sur., 2018) je provela analizu na ženama koje su se osvetile nasilnim muževima, a što je za posljedicu imalo smrtni ishod partnera. Ona tvrdi da su u takvim okolnostima počinjene ubojite radnje proizašle iz osobnog iskustva žene – žrtve obiteljskog nasilja. Kao jednu od posljedica koje su dovele do počinjenja ubojstva, autorica navodi

ignoriranje utjecaja heteropatrijarhalnog društvenog poretka koji omogućuje nasilje unutar intimnih veza. Ballinger (2007; prema Milne i sur., 2018) je analizirala sudske slučajeve u razdoblju od 1900.g. do 1960.g. iz kojih zaključuje kako je u strukturama braka i dalje zamjetna visoka dominacija muškog nasilja nad ženama te ne postoje naznake kako se ona prepoznaje i uzima u obzir kao mogući uzrok nasilnog ponašanja žena. Autorica dalje navodi kako je reakcija na nasilje koje čine žene u takvim okolnostima upravo suprotna. Naime, krivnja žene kao počiniteljice kaznenog delikta s elementima nasilja proizlazi iz njezinog individualnog odgovora na problematičnu situaciju, tj. njezine nesposobnosti da se kontrolira u takvoj situaciji te njezine odluke da djeluje nasilno kako bi se osvetila za vlastitu viktimizaciju. Iz svega navedenog, može se primijetiti kako takav društveno-politički kontekst ne prepoznaje niti nastoji djelovati na situacije u kojima žene i same djeluju nasilno kako bi se obranile od nasilnih partnera.

Žene kao počiniteljice kaznenih delikata s elementima nasilja nerijetko izazivaju različite reakcije pravosuđa jer se kazneno djelo koje su počinile kosi s pretpostavkom o ponašanju žene u skladu s njezinom rodnom ulogom (Dasgupta, 2002; prema Miller, 2005). U skladu s prethodno navedenim, predodžba koja se stvara o viktimiziranoj ženi unutar pravosudnog sustava, ali i u javnosti putem medija, šalje poruku kako se radi o pasivnoj i bespomoćnoj žrtvi koja treba zaštitu i ne može se sama obraniti (Ferraro, 2003; prema Miller, 2005). Iako su mnoge žene i počiniteljice i žrtve partnerskog nasilja, zbog percepcije kako u svakom nasilnom sukobu moraju postojati isključivo žrtva i počinitelj, samo jedan čin nasilja prema partneru može zasjeniti njezinu cijelu povijest viktimizacije (Renzetti, 1999; prema Miller, 2005).

3.3. Počiniteljice nasilja u intimnim vezama

Pregledom literature primjećuje se kako se novija istraživanja posebno usredotočuju na žene koje su osuđene zbog nasilja u obitelji ili žena koje putem samoiskaza izvješćuju o nasilju nad intimnim partnerom. Temeljem takvih istraživanja, iskristalizirale su se tri temeljne tipologije počiniteljica koje su bazirane na ozbiljnosti, učestalosti i motivaciji za nasilno ponašanje: (1) žene koje djeluju nasilno samo u samoobrani, (2) žene koje sudjeluju u dvosmjernom ili obostranom nasilju zajedno s partnerom i (3) žene koje su dominantni ili primarni počinitelji nasilja (Van Dielen i sur., 2014).

Iako istraživanja pokazuju kako nasilje počinjeno od strane muškaraca izlaže žrtve većem riziku od ozbiljnih ozljeda od nasilja kojega počinje žene (Archer, 2000; Tjaden i Thoennes, 2000;

prema Shorey i sur., 2011), u zadnje vrijeme sve je veći interes za studije koje se bave nasiljem žena (Cunradi i sur., 2009; Stuart i sur., 2006; Taft i sur., 2006; prema Shorey i sur., 2011). Razlog usredotočenosti na psihičko i fizičko nasilje kojeg čine žene rezultat je otkrića kako je većina nasilja u obitelji dvosmjerna (Johnson i Leone, 2005; prema Shorey i sur., 2011) te kako muškarci koji su žrtve nasilja od strane partnerica iskazuju simptome narušenog mentalnog zdravlja (Hines i Malley-Morrison, 2001; prema Shorey i sur., 2011). Kako navodi Pagelow (1984; prema Hamberger, 1997), nedvojbeno je kako su i mnoge žene nasilne te sposobne stvoriti ozračje straha za svoje muževe, ali nema dovoljno znanstvenih dokaza da bi se moglo govoriti o „sindromu pretučenog muža“ (od *eng. battered husband syndrome*). Prema procjeni autorice (Pagelow, 1984; prema Hamberger, 1997) prevalencija žena koje su primarne počiniteljice nasilja iznosi između 5 do 10%.

Postoje studije koje su došle do zaključka kako je prevalencija nasilnog ponašanja počinjenog od strane žena jednaka ili čak veća nego kod muškaraca (Archer, 2000; Cunradi, 2007; prema Shorey i sur., 2011). U meta-analizi koju je provela Archer (2000; prema Freiburger i Marcum, 2016) otkriveno je kako žene, zapravo, češće od muškaraca manifestiraju nasilno ponašanje prema intimnom partneru. Njezino istraživanje naišlo je na kritike jer nije uključilo sve vrste zlostavljanja te su neki autori smatrali kako nasilje koje žene čine ne bi bilo veće od nasilnog ponašanja muškaraca za sve vrste nasilja (Freiburger i Marcum, 2016). Istraživanje koje su proveli Swan i Snow (2002; prema Freiburger i Marcum, 2016) potvrdilo je argument kritičara. Autori su otkrili kako je vjerojatnost da će žene upotrijebiti psihičko nasilje i umjereno fizičko nasilje bila podjednaka kao kod muškaraca. Međutim, kada je riječ o ozbiljnom nasilju (kao što je seksualno nasilje ili nanošenje teških tjelesnih ozljeda), veća je vjerojatnost da su počinitelji muškarci u odnosu na žene. Također, žene su sklonije zadobiti ozbiljnije ozlijede kao posljedicu fizičkog zlostavljanja partnera (Archer, 2000; Munoz-Rivas i sur., 2007; prema Freiburger i Marcum, 2016).

Nadalje Melton i Belknap (2003; prema Miller, 2005) izvješćuju kako je vjerojatnije da počinitelji obiteljskog već nasilja imaju povijest uhićenja za slična kaznena djela u odnosu na počiniteljice. Također, veća je vjerojatnost da će žene biti uhićene uz muškarce u slučajevima dualnih uhićenja oba partnera nego kao primarne počiniteljice nasilja nad intimnim partnerom. Navedeno ide u prilog objašnjenju nasilnog djelovanja žena u samoobrani (Barnett i sur., 1997; Cascardi i Vivian, 1995; Hamberger i Potente, 1994; Saunders, 1986; prema Miller, 2005). Hamberger (1997) donosi pregled konteksta uhićenja na uzorku od 52 uhićene žene te zaključuje kako, iako razlike između muškaraca i žena počinitelja nasilja u obitelji iz njegovog

uzorka nisu bile velike, u nijednoj ponuđenoj kategoriji iniciranja nasilja žene nisu brojučano nadmašile muškarce. Stoga, ovi nalazi upućuju na to da, unatoč činjenici kako su mnoge uhićene žene priznale započinjanje nasilne radnje prema partneru, one su to obično činile u kontekstu u kojem je partner češće inicirao nasilje te je vjerojatno inicirao i cjelokupni obrazac nasilja u njihovom odnosu. Nadalje, u istoj studiji više od dvije trećine žena zadovoljavalo je barem jedan od kriterija da ih se smatra pretučenim ženama: a) pretučena u prethodnoj vezi, b) partner muškoga spola inicirao napade u više od polovice slučajeva, c) partner započeo cjelokupni obrazac nasilja u vezi. Najčešći razlog za nasilno ponašanje iz uzorka bila je samoobrana, odnosno zaštita od napada, i to u 24 slučaja, pa se u tom kontekstu motivacija za nasilno ponašanje koje podrazumijeva kontrolirajuće ponašanje može protumačiti i kao odgovor na tuđe kontrolirajuće ponašanje kako bi se osoba zaštitila od napada (Hamberger, 1997).

Hamberger (1997) zaključuje kako se njegovo i slična istraživanja mogu koristiti za senzibiliziranje osoblja policijskih postaja, penalnih ustanova i pravosuđa jer se čini kako većina žena (npr. samo u njegovoj studiji 67%) koje su uhićene zbog kaznenog djela s elementima nasilja nisu „mlatile muževe“ niti su sudjelovale u „međusobnom premlaćivanju“ (od termina *eng. mutual combat* koji se koristi pretežno u SAD-u za opis dvije osobe koje se namjerno i sporazumno upuštaju u nasilno ponašanje). Umjesto toga, u mnogim su slučajevima te žene bivale pretučene te su djelovale nasilno u nastojanju da se obrane od napada partnera. U slučajevima kada se čini da su žene inicirale više nasilnih istupa prema partneru nego obratno, pomnijim ispitivanjem otkrilo se da su i te žene pratile ustaljeni obrazac nasilnog ponašanja koji je započeo i stabilizirao (često prije mnogo godina) njihov partner.

3.4. Počiniteljice ubojstva

Dok Konstantinović-Vilić (1986; prema Belušić, 2003) navodi kako većina ubojstava koje počine žene spadaju u kategoriju tzv. običnih ubojstava (bez nekih posebnih okolnosti), Gibson (1975; prema Mužinić-Masle, 1998; prema Belušić, 2003) tvrdi suprotno – da su žene u najviše slučajeva počiniteljice tzv. abnormalnih ubojstava (koje čini psihički poremećen počinitelj, kao što je npr. čedomorstvo). Žene koje su počiniteljice kaznenog djela ubojstva s fenomenološkog i etiološkog gledišta razlikuju se od ostalih počiniteljica po strukturi njihove ličnosti i žrtvama koje su pretežno članovi obitelji (najčešće partneri koji su ih u većini slučajeva fizički, psihički ili seksualno zlostavljali), potom djeca, svekar, svekrva ili vlastiti roditelji (Konstantinović-

Vilić, 1986; prema Belušić, 2003). U skladu s ovim navodima je i studija autorice Willison (2016) koja je u svojoj studiji koristila podatke iz Ankete o zatvorenicima iz državnih korektivnih ustanova iz 2004.g. koju je izdao američki Zavod za statistiku pravosuđa što ujedno predstavlja i najveći postojeći nacionalni uzorak žena zatvorenica koji je nasumično uzorkovan i izrazito heterogen. Autorica dalje navodi kako je manje od jedne četvrtine žrtava ubojstva bilo nepoznato počiniteljicama iz uzorka (Willison, 2016). Navedeno se pregledom literature može objasniti sudjelovanjem žena u pljačkama stranaca koje su kulminirale ubojstvom žrtve što se pretežno događa u kontekstu stjecanja financijskih sredstava koji bi omogućili zloupotrebu psihoaktivnih tvari, pretežno sa supočiniteljem koji je često intimni partner muškoga spola (Langley, 2002; Schwartz, 2008; prema Willison, 2016). Nadalje, ubojstva stranaca mogu se dogoditi i u kontekstu prostitucije u slučaju kada je počiniteljica viktimizirana od strane klijenta ili kada pokušaj pljačke klijenta preraste u nasilje (Schwartz, 2008; prema Willison, 2016).

Pokazalo se da kaznenom djelu ubojstva prethodi svađa između počiniteljice i žrtve (Konstantinović-Vilić, 1986; prema Belušić, 2003). Navedeno je u skladu s istraživanjem autorice Kondor-Langer (2015) koja je temeljem policijskih spisa ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1. siječnja 2005.g. do 31. prosinca 2010.g istraživala obilježja izvršenja ubojstva u obitelji u odnosu na spol počinitelja i srodstvo žrtve i počinitelja. Autorica primjećuje kako kod počiniteljica u 45,5% slučajeva počinjenju ubojstva prethodi verbalni i fizički sukob, a počiniteljice se u 27,3% slučajeva nisu ranije sukobljavale sa žrtvom obiteljskog ubojstva. Važno je otkriće autorice kako je čak 53,6% počinitelja muškoga spola ozlijedilo partnericu prije ubojstva, dok su počiniteljice u samo 3,5% slučajeva prethodno ozljeđivale intimnog partnera.

Wolfgang (1958; prema Swatt i He, 2006; prema Starčević, 2022) je proveo empirijsku studiju kako bi proučio ubojstva potaknuta događajima te uvodi pojam „počinitelj izazvan od žrtve“ kako bi objasnio kompleksnost odnosa počinitelja i žrtve, u kojem žrtva, pretežno muškarac, u trenutcima koji prethode ubojstvu inicira kulminaciju sukoba što za posljedicu ima smrtni ishod. U prilog njegovu konceptu ide i Mannovo (1998; prema Swatt i He, 2006; prema Starčević, 2022) istraživanje u kojem je utvrdio da je u čak 83,7% slučajeva ubojstva intimnog partnera počiniteljica bila izazvana od strane žrtve.

Upravo intimni partneri, češće muškoga spola, sačinjavaju između 35% i 60% ukupnih žrtava ubojstava koje čine žene (Scott i Davies, 2002; Greenfeld i Snell, 2000; Kruttschnitt i sur., 2008; prema Willison, 2016). Rezultati istraživanja pokazuju kako žene koje čine kaznena djela s elementima nasilja rijetko koriste oružje, njih svega 15% do 33% (Brownstein i sur., 1995;

Greenfeld i Snell, 1999; Hirschinger i sur., 2003; prema Willison, 2016). Scott i Davies (2002; prema Willison, 2016) navode kako je u istraživanju koje su proveli 43% žena koristilo oružje kako bi ubilo žrtvu. Polovica počiniteljica koristila je vatreno oružje, dok je otprilike četvrtina koristila nož. Počiniteljice iz uzorka istraživanja Kondor-Langer (2015) su se prilikom usmrćenja žrtve najčešće služile hladnim oružjem (54,5%) i tupotvrdim predmetom (27,3%) dok nijedna počiniteljica iz uzorka nije upotrijebila vatreno oružje. To podupire stajalište kako žene najčešće posežu za najbližim predmetom kao što je nož, sjekira, oruđe i sl. Koons-Wit i Schram (2003; prema Willison, 2016) su preko podataka Nacionalnog sustava izvješćivanja o incidentima iz 1998.g. otkrili kako je veća vjerojatnost da će žene za počinjenje nasilnog kaznenog djela koristiti svoja tijela ili noževe, a vatreno oružje će upotrijebiti kada djeluju sa supočiniteljem muškoga spola. Također je za žene karakteristično da ubijaju trovanjem, utapanjem i gušenjem (Konstantinović-Vilić, 1986; prema Belušić, 2003). Neki autori vjeruju kako je nedostatak fizičke snage, tj. fizička inferiornost razlog zbog kojeg se ubojstvo trovanjem smatra tipičnim ženskim deliktom (Konstantinović-Vilić, 1986; prema Belušić, 2003).

3.5. Počiniteljice kaznenih djela na štetu djece

Osim za nasilje nad intimnim partnerom i ubojstva, žene su odgovorne i za počinjenje drugih kaznenih delikata s elementima nasilja. Neke od studija provedenih u SAD-u sugeriraju kako žene premašuju broj muškaraca u počinjenju fizičkog i psihičkog nasilja nad djecom (Gaudiosi, 2009; prema Van Diemen i sur., 2014). Neke sociološke analize zlostavljanja djece na našem području, također su došle do saznanja kako u odnosu na muškarce, žene puno češće zlostavljaju djecu (Singer, 1994; prema Belušić, 2003). Razlog tome može biti pretpostavka kako dijete više narušava identitet ili samopoštovanje majke nego oca (Gelles, 1975; prema Singer, 1994; prema Belušić, 2003). Važno je napomenuti kako se ovi rezultati mogu objasniti i činjenicom kako su žene češće od muškaraca primarni skrbnici s većim pristupom djeci (Gaudiosi, 2009; prema Van Diemen i sur., 2014). Kada govorimo o seksualnom zlostavljanju djeteta, postoje brojne procjene, upravo zbog velike tamne brojke jer mnogi slučajevi ostaju neprijavljeni, ali se u literaturi najčešće spominje kako su žene odgovorne za između 5% i 20% ukupnog seksualnog zlostavljanja djece (Saradjian, 1996; Russel i Finklehor, 1984; prema Milne i sur., 2018). Iako je vjerojatnost da će žene počiniti kazneno djelo seksualnog zlostavljanja djeteta znatno rjeđa u odnosu na muškarce (tj. žene počine do 20% svih slučajeva

seksualnog zlostavljanja), određeni broj žena osuđen je i za ovo kazneno djelo (Finkelhor i Russel, 1984; prema Van Diemen i sur., 2014). U slučajevima seksualnog zlostavljanja djeteta, počiniteljice su pretežno djelovale s partnerom što, također, može ukazivati na rodne uloge određenih kaznenih delikata s elementima nasilja (Miller, 2004; prema Willison, 2016).

3.5.1. Čedomorstvo

Kao još jedno kazneno djelo ubojstva za koje se smatra da je tipično ženski delikt navodi se čedomorstvo (Konstantinović-Vilić, 1986; prema Belušić, 2003). Reisnick (1969; 1970; prema Milne i sur., 2018) je bio prvi koji je upotrijebio pojam „čedomorstvo“ kako bi opisao ubojstvo dojenčeta unutar prva dvadeset i četiri sata života. I drugi autori, kao i Reisnick smatraju kako je to poseban oblik ubojstva djece kojega obično čini majka u kontekstu neželjene trudnoće (Reisnick, 1969; 1970; d'Orban, 1979; Friedman i Friedman, 2010; Meyer i Oberman, 2001; Porter i Gavin, 2010; prema Milne i sur., 2018).

Počiniteljice čedomorstva mogu se podijeliti u dvije skupine (Moodly i Barišić, 1998; prema Belušić, 2003). U prvoj skupini nalaze se psihički nezrele i emocionalno nestabilne počiniteljice koje su opterećene teškim socioekonomskim uvjetima, nerijetko neobrazovane, bez prisutnog oca djeteta, koje strahuju od osude obitelji i okoline te najčešće oklijevaju sa suočavanjem da su trudne do posljednjeg trenutka. Druga skupina obuhvaća počiniteljice koje se u trenutku izvršavanja kaznenog djela mogu smatrati smanjeno ubrojivima ili neubrojivima. Karakteristike takvih čedomorki su zaostalost u duševnom razvoju i različiti poremećaji uzrokovani porođajem zbog kojih je potrebno psihijatrijsko vještačenje počiniteljica.

Već je spomenuto kako čedomorstvo gotovo isključivo čine žene i važno je naglasiti kako ima vrlo malo zabilježenih slučajeva u kojima su počinitelji muškarci, pa je i fokus istraživača u tom području najviše usmjeren prema opisu takvih počiniteljica u pokušajima da se objasne razlozi čedomorstva. Velik dio literature, pa tako i domaća literatura konstruira stereotip o ženama, počiniteljicama čedomorstva: one su mlade, često tinejdžerice, neudate, žive s roditeljima, dolaze iz obitelji koje imaju niži socioekonomski status te imaju vrlo malo ekonomskih, društvenih ili emocionalnih kapaciteta za nošenje s trudnoćom (Alder i Baker, 1997; Craig, 2004; d'Orban, 1979; Reisnick, 1969; Porter i Gavin, 2010; prema Milne i sur., 2018). Takve se žene, također, opisuju i kao pasivne jer ne poduzimaju aktivne korake za rješavanje problema trudnoće (Spinelli, 2003; Beyer, 2008; Amon i sur., 2012; prema Milne, 2018). Međutim, ne uklapaju se sve žene u taj stereotip (Milne i sur., 2018). Naime, Amon i sur. (2012; prema Milne i sur., 2018) su putem mrtvozorničkih izvješća i smrtnica u Finskoj

i Austriji došli do podatka kako je prosječna dob žena koje su počinile čedomorstvo bila 28 godina. Također, u literaturi se mogu pronaći različiti zaključci vezano uz socioekonomski status počiniteljica, pa Meyer i Oberman (2001; prema Milne i sur., 2018) zaključuju kako one dolaze iz različitih socioekonomskih sredina i etničkih skupina. Nadalje, mnoga su istraživanja pokazala kako počiniteljice nisu uvijek samohrane majke, bez djece, niti nužno žive s roditeljima (Milne i sur., 2018).

Ono što se može uzeti kao zajedničko u kaznenim djelima čedomorstva je to što žene skrivaju i taje svoju trudnoću od svoje okoline, a posebice od pojedinaca s kojima su bliske te od čije reakcije na trudnoću strahuju, kao što su npr. roditelji, članovi obitelji ili partneri. Iz tog je razloga često teško otkriti eventualno kazneno djelo jer ono pretežno slijedi nakon prikrivene ili poricane trudnoće te trudnoća većinom nije zabilježena (Milne i sur., 2018). Međutim, kako navodi Spinelli (2010; prema Milne i sur., 2018) čedomorstvo nije uobičajeni ishod kod prikrivenih ili negiranih trudnoća, a to potvrđuju i podaci koji se odnose na okviran broj takvih trudnoća svake godine. Iako zbog postojanja tamne brojke ne postoje točni podaci o broju prikrivenih ili negiranih trudnoća, istraživači procjenjuju kako se one javljaju od jedne na svakih 2455 poroda, prema studiji u Njemačkoj, (Wessel i sur., 2002; prema Milne i sur., 2018) do jedne na 1000 poroda, prema studiji u Francuskoj (Pierronne i sur., 2002; prema Goncalves i sur., 2014; prema Milne i sur., 2018).

Pokazalo se kako su počiniteljice kaznenog djela ubojstva na štetu vlastitog djeteta mlađe dobi te su i njihove žrtve mlađe u odnosu na djecu koja su žrtve počinitelja muškoga spola. Nadalje, počiniteljice koje su mlađe majke češće su ubijale djecu ako su bile siromašne, imale ograničena sredstva, bile pod psihosocijalnim stresom te ako nisu imale potporu zajednice. Za majke starije dobi karakteristična je opterećenost mentalnim bolestima, a u većini slučajeva prije počinjenja filicida nisu imale zabilježenih kaznenih djela (Mariano i sur., 2014).

Realnu stopu čedomorstva i filicida teško je odrediti, pa mnogi autori sumnjaju u točnost službenih statistika, a Wilczynski (1997; prema Milne i sur., 2018) smatra kako općenito postoji velika tamna brojka ubojstava djece (žrtve do 16 godina života) te procjenjuje da je stvarna stopa ubojstava djece od 3 do 7 puta veća od one koju prikazuju službene statistike.

3.6. Tamna brojka kriminaliteta žena

Brojni autori naglašavaju veliku tamnu brojku nasilnog kriminaliteta žena i sugeriraju kako su stvarne stope kaznenih djela nasilja počinjenih od strane žena mnogo veće. Postoji nekoliko razloga zbog kojih nasilni kriminalitet žena ostaje mahom nezabilježen. Prvo, stope samoprijavljenog kriminaliteta i kod muškaraca i kod žena obično su više od službeno zabilježenih stopa, što znači smanjenu vjerojatnost da će počinitelji biti uhićeni i osuđeni (Farrington i sur., 2006; prema Van Dieten i sur., 2014). Primjerice, kako je prethodno navedeno, za čedomorstvo je karakteristična velika tamna brojka jer većina trudnoća koje rezultiraju navedenim kaznenim djelom ostaje medicinski neprijavljena zbog skrivanja trudnoće i neodlaska liječniku (Green i Manohar, 1990; prema Singer, 1994; prema Belušić, 2003). Drugo, kada se radi o nasilnom kaznenom djelu, istraživanja pokazuju da je vjerojatnije kako će prijava biti odbačena ako je počinitelj žena (Simmons i sur., 2005; Thornton i sur., 2012; prema Van Dieten i sur., 2014). Konačno, određeni autori tvrde kako su muškarci koji su žrtve kaznenih djela s elementima nasilja počinjenih od strane žena manje spremni prijaviti vlastitu viktimizaciju u odnosu na slučajeve kada su žrtve istih kaznenih djela žene (Fox i Levin, 2005; prema Van Dieten i sur., 2014).

3.7. Kriminološka obilježja počiniteljica kaznenih djela s elementima nasilja

Za razumijevanje nasilnog kriminaliteta žena nužno je detaljnije istraživanje karakteristika žena počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja i čimbenika povezanih s nasilnim ponašanjem s obzirom na spol. Navedeno se može promatrati i kroz specifične varijable na tri različite razine: demografskoj i društvenoj, obiteljskoj te osobnoj razini, koje se povezuju s povećanim rizikom za nasilno ponašanje (Van Dieten i sur., 2014).

3.7.1. Demografska i društvena razina

S nasiljem počinjenim od strane žena povezani su brojni demografski čimbenici. U jednom od najopsežnijih pregleda istraživanja koje uključuje čimbenike rizika za počinjenje nasilja u intimnim vezama i čimbenika viktimizacije, Capaldi i sur. (2012; prema Van Dieten i sur., 2014) identificirali su nekoliko važnih čimbenika koji su bili značajni za oba spola. Neki od čimbenika bili su: mlađa dob, niski prihodi, nezaposlenost i pripadnost manjinskim skupinama. Dob se dugo vremena smatrala najvažnijim čimbenikom u razvojnim teorijama koje su se bavile antisocijalnim ponašanjem jer su i muškarci i žene koji čine kaznena djela te su identificirani

kao „rani početnici“ (*eng. early starters*) izloženi najvećem riziku za nastavljanje kriminalne karijere tijekom cijelog životnog vijeka (Broidy i sur., 2003; Cote i sur., 2002; Moffit i sur., 2001; prema Van Dieten i sur., 2014). Nadalje, dob je važan kontekstualni čimbenik za rizik od počinjenja, ali i viktimizacije u nasilnim intimnim vezama (Kim i sur., 2008; prema Van Dieten i sur., 2014). Naime, longitudinalna i transverzalna istraživanja pokazuju kako fizičko nasilje prema intimnom partneru doseže vrhunac u kasnoj adolescenciji, a protekom godina kreće opadati (Kim i sur., 2008; prema Van Dieten i sur., 2014).

Čimbenici kao što su nezaposlenost, nizak socioekonomski status, siromaštvo, nedostatak socijalne podrške te percepcija nejednakosti i smanjenih mogućnosti povezani su s većom vjerojatnošću od nasilnog djelovanja u intimnim vezama (Batchelor, 2005; Pollock, Mullings i Crouch, 2006; prema Van Dieten i sur., 2014). Na temelju istraživanja provedenog na ženama koje su bile nasilne u kontekstu intimnih veza, Banwell (2010; prema Van Dieten i sur., 2014) navodi kako financijska ovisnost o partneru može primorati žene da ostanu u nasilnim vezama čime se povećava rizik, kako od viktimizacije, tako i za počinjenje kaznenog djela s elementima nasilja.

3.7.2. Obiteljska dinamika

Odnosi igraju središnju ulogu u socijalizaciji žena i njihovu razvoju (Gilligan, 1982; prema Van Dieten i sur., 2014). S obzirom na to da, općenito, obitelj pruža važan kontekst za učenje različitih ponašanja, pa tako i nasilnog, žene mogu biti u posebnom riziku i kao počiniteljice i kao žrtve nasilja u budućim odnosima (Bottos, 2007; Cloitre, 1998; Graves, 2007; prema Van Dieten i sur., 2014). Nadalje, Cloitre (1998; prema Van Dieten i sur., 2014) navodi kako djeca koja ne razviju sigurnu privrženost i doživljavaju zlostavljanje unutar obitelji, imaju veće šanse za ponovnu viktimizaciju. Neki autori govore kako anksiozni stil privrženosti koji proizlazi iz ranih životnih iskustava doprinosi „teškom temperamentu“ koji može voditi zlostavljanju intimnog partnera (Follingstad i sur., 2002; prema Van Dieten i sur., 2014). Svjedočenje zlostavljanju i doživljavanje nasilja u obitelji povezani su s višim stopama viktimizacije adolescentica i žena u vidu seksualnih napada i silovanja na prvom spoju (Krahe i sur., 1999; prema Van Dieten i sur., 2014). Navedeno pretpostavlja i veći rizik da će žene stupati u intimne veze s osobama koje su sklone nasilju u obitelji (Messman i Long, 1996; prema Van Dieten i sur., 2014). Također, postoje dokazi koji upućuju na to da pojedinci koji doživljavaju uzastopno zlostavljanje mogu stvoriti nerealna očekivanja međuljudskih odnosa te socijalizacijom naučiti kako su agresivno i druga nepoželjna ponašanja učinkoviti načini da se nose s frustracijom i ljutnjom (Cloitre, 1998; prema Van Dieten i sur., 2014). Hamberger (1997; prema Miller, 2003)

je pokušao razaznati i objasniti kontekstualne čimbenike koji bi mogli stajati u pozadini nasilnog ponašanja od strane žena. Autor je otkrio kako je od 52 žene iz uzorka, njih 49% bilo zlostavljano u prethodnoj vezi, a više od polovice žena svjedočilo je nasilju među roditeljima u ranom djetinjstvu. Uz to, autor navodi kako otprilike jedna trećina žena ima povijest seksualnog zlostavljanja.

Ostali obiteljski rizični čimbenici koji su povezani s nasilnim ponašanjem uključuju niz karakteristika roditelja, kao što su: problemi sa zlouporabom opojnih sredstava, antisocijalno ponašanje, kriminalna povijest roditelja i problemi s mentalnim zdravljem (Van Dieten i sur., 2014).

3.7.3. Osobna razina

Postoje i različiti osobni rizični čimbenici koji povećavaju rizik od nasilja u intimnim vezama kod počiniteljica, a najčešći su: povijest nasilnog ponašanja, zloupotreba sredstava ovisnosti, antisocijalno ponašanje, obilježja depresivnosti, obilježja određenih poremećaja ličnosti, poteškoće s kontrolom i reguliranjem ljutnje te loše komunikacijske vještine (Bottos, 2007; Henning i sur., 2003; Leenaars, 2005; Stewart i sur. u tisku; prema Van Dieten i sur., 2014). Stuart i sur. (2006; 2008; prema Shorey i sur., 2011) ispitivali su povezanost između osobine ljutnje te psihičkog i fizičkog nasilja među ženama uhićenim zbog nasilja u obitelji. Rezultati su pokazali kako je osobina ljutnje bila značajno pozitivno povezana s oba oblika nasilnog ponašanja. Do sličnog su zaključka došli i Taffit i sur. (2006; prema Shorey i sur., 2011) koji su naveli kako je osobina ljutnje značajno povezana sa psihičkim nasiljem kojeg čine žene.

Istraživanje koje su proveli Shorey i sur. (2011) s ciljem ispitivanja povezanosti između osobine ljutnje i impulzivnosti u odnosu na nasilje u intimnim vezama i generalno nasilje provelo se na ženama uhićenim zbog nasilja u obitelji. Impulzivnost se može definirati kao nepažnja, nedostatak planiranja i brzog donošenja odluka i djelovanja (Magid i sur., 2007; prema Shorey i sur., 2011). Impulzivni pojedinci često imaju poteškoća s inhibiranjem ponašanja unatoč svijesti o mogućnosti kažnjavanja za isto (Newman, 1987; prema Shorey i sur., 2011), pretjerano su motivirani nagrađivanjem (Gray, 1987; prema Shorey i sur., 2011) i češće se upuštaju u rizična ponašanja (Zuckerman, 1991; prema Shorey i sur., 2011). Također, impulzivne osobe pretežno posežu za ishitrenim i jednostavnim načinima rješavanja problema, bez obzira na posljedice (Magid i sur., 2007; prema Shorey i sur., 2011). S obzirom na sve navedeno, nije iznenađujuće kako su neki autori na nacionalno reprezentativnom uzorku heteroseksualnih parova, otkrili kako je povećana impulzivnost značajan prediktor počinjenja

fizičkog nasilja kod žena (Cunradi i sur., 2009; Schafer i sur., 2004; prema Shorey i sur., 2011). Slično s prethodnim istraživanjima, osobina ljutnje i impulzivnost bili su značajno povezani s fizičkim i psihičkim nasiljem u intimnoj vezi, kao i s općim nasilnim ponašanjem. Iako su prethodna istraživanja na preklapajućem uzorku otkrila da je osobina ljutnje značajan korelat nasilja u intimnim vezama (Stuart i sur., 2006; 2008; prema Shorey i sur., 2011), ovo istraživanje autora Shorey i sur. (2011) prvo je koje je pokazalo kako je impulzivnost značajan korelat nasilja u intimnim vezama i općeg nasilnog ponašanja među ženama uhićenim zbog nasilja u obitelji.

Utvrđeno je kako zlostavljanje i traumatska iskustva mogu utjecati, tj. mijenjati unutarnje procese osoba kao što su emocionalna regulacija i izražavanje (Abel, 2001; Henning i sur., 2003; prema Van Dieten i sur., 2014). Počiniteljicama koje su doživjele traumatska iskustva često je dijagnosticiran posttraumatski stresni poremećaj *PTSP* (*American Psychiatric Association*, 1994; prema Dowd, 2001) koji uključuje prepoznatljive simptome kao što su hipervigilanca i intenzivna fiziološka reaktivnost pri izlaganju unutarnjim ili vanjskim podražajima povezanim s traumatskim događajima. U nizu studija (Houskamp i Foy, 1991; Kemp i sur., 1995; Kemp i sur., 1991; Saunders; 1994; prema Dowd, 2001) pronađene su visoke stope *PTSP-a* kod pretučenih žena unutar, i izvan, sigurnih kuća. Nadalje, nerazriješena traumatska iskustva mogu pridonijeti razvoju obilježja koja se mogu pronaći u nekoliko poremećaja ličnosti, kao što su antisocijalni, granični i narcistički (Dutton i sur., 2005; prema Van Dieten i sur., 2014).

Posljedice teške ili opetovane interpersonalne traume mogu imati značajan utjecaj na emocionalnu samoregulaciju te, prema tome, i ljutnju i agresiju, osobito u okolnostima koje mogu pobuditi sjećanja prethodnu viktimizaciju (Dowd, 2001). Van der Kolk (1996; prema Dowd, 2001) primjećuje da se kod nekih osoba koje su preživjele traumatsko iskustvo događaju značajne promjene u lučenju hormona stresa što dovodi do stanja kronične hiperuzbuđenosti. To, nadalje, može rezultirati kompenzacijskim emocionalnim isključivanjem, što emocijama onemogućava funkciju upozoravanja osobe na potrebu za prilagodbom nužnom za upravljanje unutarnjim ili vanjskim događajima. Kada se osobe nađu u takvoj situaciji, mogu zanemariti podražajne informacije, zamrznuti se ili pretjerano reagirati (Litz i Keane, 1989; prema Dowd, 2001).

Kako bi karakteristike žene počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja i čimbenike koji su povezani s nasilnim ponašanjem žena bili pregledniji za praćenje, tri razine: demografska i društvena, obiteljska te osobna, prikazane su i tablično (Van Dieten i sur., 2014).

Demografski i okolinski čimbenici rizika	Opis	Istraživanja koja podržavaju čimbenike rizika
Demografski čimbenici	<ul style="list-style-type: none"> - mlađa dob - niski prihodi - nezaposlenost - rasna/etnička pripadnost 	Batchelor (2005); Capaldi, Knoble, Wu Shortt, i Kim (2012); Hien(1998);
Okolišni čimbenici	- nedostatak pristupa strukovnom obrazovanju i nedostatak prilika za zapošljavanje	Pollock, Mullings, i Crouch (2006)
Obiteljski čimbenici rizika	Opis	Istraživanja koja podržavaju čimbenike rizika
Obiteljska povijest	- svjedočenje nasilju u obitelji (između roditelja te između i/ili nad braćom/sestrama)	Babcock, Millar, i Siard (2003); Capaldi i sur. (2012)
Karakteristike roditelja	<ul style="list-style-type: none"> - izloženost ovisnosti roditelja - izloženost roditeljima koji imaju problema s mentalnim zdravljem - roditelji u zatvoru/kaznionicama - roditeljski stavovi koji podržavaju nasilje 	Leschied, Cummings, Van Brunshot, Cunningham, i Saunders (2001); Pollock i sur. (2006)
Konflikti u vezi	<ul style="list-style-type: none"> - nisko zadovoljstvo vezom - visoko neslaganje - dvosmjerno ili međusobno nasilje 	Capaldi i sur. (2012)
Osobni čimbenici rizika	Opis	Istraživanja koja podržavaju čimbenike rizika
Psihološki i bihevioralni čimbenici	<ul style="list-style-type: none"> - povijest učestalog seksualnog zlostavljanja i traume - konzumacija alkohola 	Abel (2001); Henning i Holdford (2003); Batchelor (2005);

	<ul style="list-style-type: none"> - konzumacija droge - depresija i simptomi depresije - poremećaji ponašanja - poremećaji osobnosti uključujući antisocijalne, granične i narcističke značajke - tjeskobna privrženost - poteškoće samoregulacije i emocionalne kontrole - loše interpersonalne i socijalne vještine -impulzivnost - visoka razina ljutnje koja se izražava kroz samoozljeđivanje, suicidalne ideje, prethodne pokušaje samoubojstva ili agresiju 	<p>Bell (2004); Buttell (2002); Capaldi i sur. (2012); Dutton, Nicholls, i Spidel (2005); Follingstad, Bardely, Helff i Laughlin (2002); Henning, Jones, i Holdford (2003); Pollock i sur. (2006); Suter i Byrne (2000)</p>
--	--	--

Tablica 2 Čimbenici povezani s nasilnim ponašanjem žena prikazani kroz tri razine: Demografski i okolinski, obiteljski i osobni prema Van Dielen i sur. (2014).

3.8. Razlike u kontekstu i načinu izražavanja nasilnog ponašanja s obzirom na spol

U usporedbi s muškarcima, manje je vjerojatno da će žene biti kazneno gonjene i osuđene za kazneno djelo s elementima nasilja, a jedan od razloga leži u tome što je nasilje počinjeno od strane žena puno rjeđe i često manje ozbiljno od onoga kojeg čine muškarci (Gelshorpe i Wright, 2015; prema Milne i sur., 2018). Ne samo da je količina nasilja počinjenog od strane žena drugačija od nasilja koje čine muškarci, nego je i stopa morbiditeta i mortaliteta ženskog nasilja znatno niža. Također, kada nasilje počinjeno od strane žena ima smrtni ishod, zabilježene su specifične razlike u odnosu na spol što potvrđuju studije iz SAD-a i Ujedinjenog Kraljevstva. Ubojstva koja čine žene događaju se unutar vrlo specifičnog, rodno uvjetovanog konteksta – „žene ubijaju unutar struktura svojih intimnih odnosa“. Pokazalo se kako su žrtve ženskog nasilja koje za posljedicu ima smrtni ishod obično ili članovi obitelji ili intimni partneri, dok su žrtve muškaraca češće potpuni stranci ili poznanici (Peterson, 1999; Kruttschnitt i sur., 2002; prema Milne i sur., 2018).

Danas se prepoznaje kako žene vjerojatno imaju drugačije kriminogene potrebe od muškaraca (Hedderman, 2004; prema Sheehan i sur., 2007) jer su njihovi putevi ka kriminalitetu i razlozi za činjenje kaznenih djela često razlikuju (Jamieson i sur., 1999; prema Sheehan i sur., 2007).

Također, iz pregleda dostupne literature može se zamijetiti nedostatak istraživanja koja ispituju motivaciju žena, počiniteljica nasilja u intimnim vezama (Elmqvist i sur., 2014).

Bonem i sur. (2008; prema Elmqvist i sur., 2014) su u svom istraživanju otkrili kako je najčešći motiv za nasilje u intimnoj vezi ponašanje partnera (npr. partner je iznervirao napadača; partner je povisio glas na napadača; partner je kritizirao napadača). Nadalje, Hamberger i sur. (1994; prema Elmqvist i sur., 2014) proveli su intervju s muškarcima uhićenima zbog obiteljskog nasilja prije njihova uključivanja u programe za nasilnike na koje ih je uputio sud te primjećuju kako muškarci kao najčešće razloge za nasilno ponašanje u intimnoj vezi navode moć (dominaciju), suspregnuti bijes i želju za kontrolom. Slično s prethodnim istraživanjima, u kvalitativnoj studiji na 36 međusobno nasilnih partnera, autori Cascardi i sur. (1991; prema Elmqvist i sur., 2014) su došli do zaključka kako je vjerojatnije za počinitelje muškog spola da počine kazneno djelo s elementima nasilja kako bi kontrolirali svoje partnerice nego što je to slučaj kod počiniteljica.

U studiji koja je bila među važnijima na području rodni razlika počinitelja nasilja u intimnim vezama, Makepeace (1986; prema Elmqvist i sur., 2014) dolazi do spoznaje kako su najčešći razlozi zbog kojih su žene bile nasilne u intimnim vezama samoobrana (35,6% slučajeva) i nekontrolirani bijes (24,2% slučajeva). Nadalje, Olson i Lloyd (2005; prema Elmqvist i sur., 2014) intervjuirali su žene koje su bile u romantičnim vezama o njihovim samoprijavljenim motivima za nasilno ponašanje u intimnim vezama te izdvojili četiri najčešća razloga: a) psihološki čimbenici (npr. problemi s agresijom, stresom ili depresijom), b) kršenje pravila (npr. nezadovoljstvo partnerovim ponašanjem/odgovorom, nepoštivanje dogovorenih pravila intimne veze), c) privlačenje pažnje i postizanje suradnje (npr. želja za postizanjem suradnje – promjena ponašanja), d) reagiranje na prijetnju vlastitom obrazu (npr. nasilno ponašanje kako bi se sačuvao obraz/slika o sebi). Žene iz uzorka, također su, često navodile da je nasilno ponašanje bio jedini način da privuku pozornost svojih partnera ili da je to sredstvo kojim bi partnera natjerale da ih sasluša i primijeti njihovu prisutnost. (Olson i Lloyd, 2005; prema Elmqvist i sur., 2014). Slični rezultati dobiveni su i u velikoj britanskoj studiji gdje se pokazalo kako je pokušaj da se dopre do partnera bio najčešći motiv i za muškarce i za žene (Carrado i sur., 1996; prema Elmqvist i sur., 2014).

Malloy i sur. (2003; prema Elmqvist i sur., 2014) su pregledom dostupne literature nasilja u intimnim vezama došli do zaključka kako se žene obično uključuju u nasilno ponašanje iz samoobrane, dok muškarci to čine kako bi kontrolirali svoje partnerice.

Iako su to motivi koji su prisutni i kod muške populacije nasilnika, stjecanje kontrole nad svojim partnerom, odmazda partneru, nasilno ponašanje kao dio recipročno nasilne veze te nasilno ponašanje iz bijesa prema partneru, u brojnim su istraživanjima potvrđeni i kao primarni motivi koje navode počiniteljice kaznenih djela s elementima nasilja (Follingstad i sur., 1991; Graham-Kevan i Archer, 2005; Langhinrichsen-Rohling, 2010; prema Elmquist i sur., 2014).

Langhinrichsen-Rohling i sur. (2012; prema Elmquist i sur., 2014) u svojoj studiji nastojali su razjasniti razloge nasilja u intimnim vezama između žena i muškaraca uhićenih zbog obiteljskog nasilja koristeći sedam širokih kategorija motiva: a) moć/kontrola, b) samoobrana, c) izražavanje negativnih emocija, d) poteškoće u komunikaciji, e) odmazda, f) ljubomora i g) ostali motivi. Rezultati njihove studije pokazuju kako su i muškarci i žene navodili slične motive za nasilno ponašanje, a najviše su kod oba spola bili zastupljeni motivi: samoobrana, poteškoće u komunikaciji i izražavanje negativnih emocija. Autori nisu pronašli nikakve značajne spolne razlike u motivima za nasilno ponašanje u intimnim vezama, ali je zanimljiv podatak kako su žene znatno češće i otvorenije govorile o motivaciji za nasilno ponašanje prema partneru iz odmazde ili zbog problema s kontrolom negativnih emocija (npr. bijes). Ipak, postoji i moguće objašnjenje za potonje, a odgovor leži u pretpostavci da su žene i muškarci socijalizirani na različite načine te vjeruju da su neki motivi prihvatljiviji za priznati u odnosu na druge. Konkretno na primjeru iz uzorka, moguće je da su muškarci bili socijalizacijom uvjetovani vjerovati kako je neprihvatljivo priznati da su bili motivirani nasilno istupiti prema partnerici zbog želje za osvetom ili poteškoća u izražavanju negativnih emocija (Langhinrichsen-Rohling, 2010; prema Elmquist i sur., 2014).

Također, neki su autori primijetili kako postoji sumnja u podatke nacionalnih kvantitativnih studija vezanih uz samoprocjenjeno počinjeno i doživljeno nasilje jer muškarci premalo izvješćuju o vlastitom počinjenom nasilju (Campbell, 1995; Dobas i sur., 1998; Morse, 1995; prema Miller, 2005), dok s druge strane, žene ne izvješćuju dovoljno o vlastitoj viktimizaciji (Melton i Belknap, 2003; prema Miller, 2005). Nadalje, u skladu s ostalim istraživanjima (Hamby, 2009; prema Elmquist i sur., 2014), muškarci su u znatno manjem broju bili voljni prijaviti vlastitu viktimizaciju, ali i svoje motive za nasilno ponašanje prema partnericama, dok su žene izvještavale o značajno većoj učestalosti počinjenog nasilja prema partneru, pa je moguće da je davanje socijalno poželjnih odgovora (tj. odgovora u skladu sa „društveno prihvatljivom spolnom ulogom“) dovelo do rodnih razlika.

Neki autori preispituju perspektivu rodne simetrije navođenjem kako su žene u puno većem broju zastupljene u skloništima za žrtve nasilja, bolničkim i hitnim službama (Kimmel, 2002;

prema Miller, 2005). Isti taj argument koriste zagovornici jednakosti muškaraca i žena u činjenju kaznenih delikata s elementima nasilja koji tvrde da nejednaka zastupljenost muškaraca koji su žrtve nasilja ne znači njihovo nepostojanje, već upućuje na poniženje ili sram koji viktimizacija ostavlja na pripadnike muškog spola kada moraju npr. policiji ili bolničkom osoblju izjaviti da su žrtve zlostavljanja od strane partnerica (Miller, 2005). Međutim, istraživanja nisu u skladu s potonjim stavom već upućuju upravo suprotno – muškarci koji su viktimizirani od strane intimnog partnera češće će kazneno djelo prijaviti policiji, vjerojatnije je da će podići tužbu protiv počinitelja te je manje vjerojatno da će od tužbe odustati (Ferrante i sur., 1996; prema Kimmel, 2002; prema Miller, 2005).

Neki su autori pregledom literature otkrili kako muškarci i žene navode slične motive za nasilje u obitelji koji mogu upućivati na rodnu simetriju u motivima. Unatoč tome, autori upozoravaju kako je prisutna značajna heterogenost u instrumentima korištenima za procjenu motiva obiteljskog nasilja pa, je stoga, primjetna potreba za instrumentima koji neće uključivati samo sveobuhvatnu procjenu motiva, već će uključivati i jasnije definiranje motiva koje će biti rodno osjetljivije (Langhinrichsen-Rohling i sur., 2012; prema Elmquist i sur., 2014). Većina studija o nasilju u obitelji koje žele dokazati rodnu simetriju muškaraca i žena kao počinitelja kaznenih delikata s elementima nasilja oslanjaju se na Skale taktika sukoba (*eng. CTS i CTS2*) koje se smatraju empirijskim instrumentima za mjerenje nasilja (Miller, 2005).

Unutar zatvoreničke populacije pokazalo se kako muškarci i žene dijele određene kriminogene potrebe, međutim, problematika žena unutar penalnih ustanova obično je puno akutnija bez obzira na to što njihov kriminalitet predstavlja manju prijetnju općoj sigurnosti (Loucks, 1998; prema Sheehan i sur., 2007). Iako se pokazalo kako čimbenici kao što su kriminalna povijest, nezaposlenost i zlouporaba sredstava ovisnosti dobri prediktori kriminaliteta za oba spola, čini se kako su iskustvo fizičkog i seksualnog zlostavljanja specifičniji (ako ne i jedinstveni) prediktori kriminalnog ponašanja žena (Hollin i Palmer, 2006; prema Sheehan i sur., 2007). Zatvorenice će vjerojatnije od zatvorenika imati povijest fizičkog ili seksualnog zlostavljanja (Stermac i sur., 1991; prema Sheehan i sur., 2007) te je vjerojatnije da će se posljedično i samoozljeđivati (Leibling, 1992; prema Sheehan i sur., 2007). S druge strane, postoje brojni dokazi koji upućuju na to kako je vjerojatnije da će muškarci, prije nego žene, manifestirati ozbiljne oblike nasilnog ponašanja, kao što je seksualno zlostavljanje ili uhođenje drugih osoba (Desmarais i sur., 2012; prema Van Dieten i sur., 2014).

U istraživanjima iz Ujedinjenog Kraljevstva, Farrington i Painter (2004; prema Sheehan i sur., 2007) otkrili su kako su socioekonomske prilike (u koje su ubrojili loš status u društvu, niski

socioekonomski status, loše stambeno pitanje i veliku obitelj) i roditeljske vještine (tj. neadekvatni roditeljski postupci, kao što su: niske razine pohvale od strane roditelja, jako stroga ili nedosljedna disciplina djeteta, slab roditeljski nadzor, sukobi između roditelja, obrazovni status roditelja i slaba zainteresiranost očeva za djecu) bili bolji prediktori za kriminalitet žena u odnosu na muškarce. Kovčo (1997; prema Belušić, 2003) navodi kako, u odnosu na muške počinitelje, počiniteljice u znatno većem broju potječu iz urbano strukturalno cjelovitih obitelji u kojima prevladavaju loši odnosi te koje su opterećene duševnim bolestima.

Simmons, i sur. (2005; prema Elmquist i sur., 2014) istraživali su razlike u profilima ličnosti muškaraca i žena uhićenih zbog obiteljskog nasilja te pronašli kako žene imaju veću vjerojatnost od muškaraca za histrionske, narcisoidne i kompulzivne crte ličnosti koji bi ukazivali na prisutnost poremećaja ličnosti kod žena koje su počiniteljice nasilja u obitelji. Slično su istraživanje proveli Henning i sur. (2003; prema Elmquist i sur., 2014) te otkrili da će žene uhićene zbog nasilja u obitelji češće od muškaraca zadovoljavati kriterije za sumanutu poremećaj, veliki depresivni poremećaj, bipolarni poremećaj i poremećaje mišljenja. Također, kao što su primijetili autori u prethodnoj studiji uz histrionske, narcisoidne i kompulzivne poremećaje ličnosti, Henning i sur. (2003; prema Elmquist i sur., 2014) pronalaze i veću vjerojatnost za granični poremećaj ličnosti kod počiniteljica nasilja ženskog spola.

Iako je provedeno nedovoljno istraživanja koja bave ženskom psihopatologijom pri počinjenju kaznenih djela, pokazalo se kako počiniteljice imaju više stope psihološke disfunkcije od muških počinitelja (Byrne i Howells, 2000; prema Sorbello i sur., 2002) koja uglavnom proizlazi iz ranog zlostavljanja i zanemarivanja. Istraživanje koje su proveli Capaldi i sur. (2012; prema Van Diemen i sur., 2014) otkrilo je kako konzumacija alkohola i simptomi depresivnosti stavljaju žene u povećani rizik za počinjenje nasilja u intimnim vezama. Uz to, pokazalo se kako su navedeni čimbenici snažniji prediktori nasilja žena u odnosu na muškarce. Neki autori uz poremećaje ličnosti (osobito granični poremećaj ličnosti), depresiju i kontrolu ljutnje, navode kako je i loše samopouzdanje zastupljenije kod ženskih počinitelja u odnosu na muške (Armytage i sur., 2000; Thomas i Pollard, 2001; prema Sorbello i sur., 2002).

Kada se sažmu svi rezultati, može se zaključiti kako će žene, počiniteljice kaznenih delikata s elementima nasilja imati izraženije osobine ličnosti koje utječu na probleme s regulacijom emocija u odnosu na muškarce te će, posljedično češće biti nasilne prema partnerima kada ne mogu kontrolirati ljutnju ili kada njihove potrebe nisu zadovoljene, a što je u skladu s teorijama kako pojedinci nasilno djeluju prema partneru kako bi regulirali negativna emocionalna stanja (kao što je npr. ljutnja) (Bell i Naugle, 2008; Jakupack, 2003; Shorey i sur., 2008; prema

Elmqvist i sur., 2014). Rodne razlike mogu se primijetiti i kod samog doživljavanja i izražavanja ljutnje, gdje se pokazalo kako žene, više nego muškarci, potiskuju ljutnju (Lerner, 1977; Miller, 1983; Silverman i Vega, 1990; Cundy, 1995; prema Horn i Towl, 1997; prema Sorbello, 2002).

U studiji koju su proveli Jamieson i sur. (1999; prema Sheehan i sur., 2007), u kojoj su proučavali razloge za proces završetka kriminalne karijere (*eng. desistance*) među mladima u Škotskoj, došli su do spoznaje kako će žene češće nego muškarci navesti moralne, nasuprot utilitarnim razlozima za prestanak činjenja kaznenih djela. Također su veći naglasak stavljale na međuljudske odnose i njihovu ulogu u prestanku delinkventnog ponašanja. Potonje je uključivalo stavove roditelja, iskustva viktimizacije, preuzimanje roditeljske uloge i udaljavanje od delinkventnih vršnjaka. S druge strane, muškarci su češće naglašavali osobni izbor i slobodu odlučivanja kod odluke o prestanku činjenja kaznenih djela. Navedeno jasno implicira potrebu za specifičnim intervencijama s obzirom na spol (Sheehan i sur., 2007).

Melton i Belknap (2003; prema Miller, 2005) naglašavaju kako razlike između kvalitativnih i kvantitativnih podataka mogu biti od velike važnosti za istraživanja razlika između nasilnih delikata muškaraca i žena. Naime, prilikom kvantitativnih istraživanja mogu se pronaći brojne sličnosti u nasilnim radnjama muškaraca i žena, ali to ne mora nužno značiti da i njihovo kvalitativno preklapanje. Kada se u obzir uzmu i kvalitativna istraživanja, koja su mahom podzastupljena, do izražaja dolazi feministička perspektiva koja podupire rodnu asimetriju prilikom činjenja kaznenih delikata s elementima nasilja. Motivacija za zločine koje počine žene često je drugačija od motivacije muškaraca te, posljedično, kazna ima nerazmjern i negativan učinak na počiniteljice (Scruton i Moore, 2004; prema Milne i sur., 2018). Dosljednija uporaba višedimenzionalne analize koja bi uključivala spol, rasu, dob, socioekonomski status te utjecaj okoline, mogla bi koristiti u razumijevanju razlika između muškaraca i žena počinitelja nasilja. Takva je analiza važna jer istraživanja pokazuju kako mnoge žene uhićene i osuđene za nasilna kaznena djela dolaze iz nepovoljnih životnih uvjeta (Gartner i McCarthy, 2006; prema Milne i sur., 2018).

Važno je, stoga, razvijati specifična područja interesa, intervjuja i drugih tehnika procjene kojima je u fokusu određivanje konteksta nasilja nad ženama. Smatra se nedovoljnim, u kliničkim uvjetima, jednostavno pitati ženu je li ikada inicirala nasilje i nasilno djelovala jer se na takav način aktivno zanemaruju važni čimbenici koji se odnose na specifičnu situaciju i kontekst, povijest nasilja, stvaranje i razvoj obrasca nasilnog ponašanja, značenje nasilja za ženu i sl. Također je važno da se slične tehnike procjene primjenjuju i na mušku populaciju

počinitelja jer bi usporedne metode procjene olakšale istraživanje rodni razlika vezanih uz kontekst, motivaciju i utjecaj nasilja u intimnim vezama (Hamberger, 1997).

3.9. Skala taktike sukoba kao instrument za mjerenje nasilja u intimnim vezama

Murray Straus i njegovi suradnici razvili su Skalu taktika sukoba (*eng. Conflict Tactics Scale - CTS*) (Straus, 1979; prema Miller i sur., 2005) i njezinu revidiranu verziju (*eng. Revised Conflict Tactics Scale - CTS2*) (Straus i sur., 1996; prema Miller i sur., 2005) u svrhu istraživanja nasilja u obitelji. Revidirana verzija ima trideset i devet pitanja o nasilnom i nenasilnom ponašanju, doživljenom i počinjenom, s puno jasnijom distinkcijom u ozbiljnosti i težini počinjenih nasilnih radnji kako bi se što jasnije mogle prikazati posljedice viktimizacije. Iako su Skala taktika sukoba (*eng. CTS*) (Straus, 1979; prema Hamberger, 1997) i Revidirana skala taktika sukoba (*eng. CTS2*) (Straus i sur., 1996; prema Elmquist i sur., 2014) najčešće korišteni instrumenti za procjenu nasilnog ponašanja u intimnim vezama koji točno i pouzdano procjenjuju nasilno ponašanje, oni ne obuhvaćaju kontekst u kojem se nasilno ponašanje odvija, kao ni važan podatak spomenu ranije u radu - tko je od sukobljenih strana inicirao nasilje. Elmquist i sur. (2014) daju prijedlog korištenja i kvalitativnih i kvantitativnih metoda prilikom procjene motiva za počinjenje nasilja u intimnim vezama te učestalosti viktimizacije. Oslanjanje isključivo na kvantitativne metode prikupljanja podataka o nasilju koje čine žene može biti veoma problematično iz više razloga (Miller, 2005). Na taj način ne uzima se u obzir kontekst počinjenog nasilja te se može steći pogrešan dojam kako su žene počiniteljice nasilja u intimnim vezama u jednakoj ili čak i većoj mjeri u odnosu na muškarce (Dobash i sur., 1992; White i sur., 2000; prema Miller, 2005).

Unatoč praktičnosti i širokoj primjeni, brojni kritičari navode još neke nedostatke spomenutih skala (DeKeseredy i Shwartz, 1998; prema Miller, 2005). Veoma je važno naglasiti i kako Skale taktika sukoba ne uzimaju u obzir važnost straha i njegovu ulogu u razumijevanju dinamike zlostavljanja. Primjerice, žene se mogu bojati smrti ili ozbiljnih ozljeda jer su nasilni partneri u prosjeku krupniji i fizički snažniji, dok muškarci možda neće doživjeti slične situacije jednako prijetećima da kod njih izazovu osjećaj straha, sve dok se ne dogodi nasilje mnogo ozbiljnijeg intenziteta (obično uporabom oružja) (Miller, 2005). Neka istraživanja pokazala su kako je upravo izazivanje straha primarni mehanizam za postizanje kontrole kod nasilnih partnera (Hamberger i Guse, 2002; Barnett i LaViolette, 1993; Barnett i sur., 1997; Hamberger i Lohr,

1989; Jacobson i sur., 1994; prema Miller, 2005). Nadalje, podrazumijeva se kako će žrtve koje se boje ozbiljnih ozljeda ili smrti bespogovorno pristati na zahtjeve svog partnera (Miller, 2005).

Rodne razlike između muškaraca i žena, počinitelja kaznenih delikata s elementima nasilja u intimnim vezama Dasgupta (1999; prema Miller, 2005) artikulira kroz pet razlika u taktikama i učincima nasilja u partnerskom odnosu:

1. Premlaćivanje i zastrašivanje

Pokazalo se kako muškarci koriste različite strategije kako bi izazvali strah kod žrtvi. Navedeno uključuje specifične poglede te radnje i pokrete koji mogu biti, ali nisu nužno praćeni prijetnjom ili stvarnom primjenom fizičkog i seksualnog nasilja. S druge strane, rijetko je da žene kod partnera izazovu strah „*samim činom gledanja, gestikuliranja ili ponašanja na određeni način*“. Jedno od objašnjenja može biti i činjenica kako vrlo malo žena može dosljedno održati nefizičku prijetnju s potencijalom da ona preraste u ozbiljno fizičko nasilje (Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005).

2. Izolacija

Druga taktika koju navodi autor služi ograničavanju kontakta partnera s prijateljima, obitelji i susjedima te sprječavanju partnera da radi, školuje se ili uključuje i aktivnosti zajednice. Navedene radnje bliže su počiniteljima muškog spola, dok žene mogu utjecati na partnerov kontakt s ljudima izvan njihove intimne veze, rijetko je da će one preuzeti kontrolu nad cjelokupnim partnerovim postupcima (Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005).

3. Ekonomska kontrola

I treća je taktika svojstvena pretežno muškarcima počiniteljima obiteljskog nasilja zbog činjenice kako su muškarci u odnosu na žene financijski autonomniji prilikom donošenja odluka i upravljanja prihodima u obitelji, a djelomično je to i zato što oni češće imaju veća primanja za potrebe „uzdržavanja“ obitelji (Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005).

4. Moć

Četvrta se taktika odnosi na osobnu moć pojedinca kao način postizanja autoriteta nad partnerom i svim odlukama koje se donose unutar kućanstva. Istraživanja su pokazala kako žene pretežno prihvaćaju autoritet muškaraca zbog načina socijalizacije koji naglašava pasivnost (Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005).

5. Seksualno zlostavljanje

Kako bi ostvarili kontrolu na intimnim partnerom, muškarci, češće nego žene koriste silovanje i seksualni napad, dok je za žene svojstvenije korištenje taktika uskraćivanja seksualnih potreba za manipulaciju partnerom. Posljednje navedeno teško da ostvaruje na partnera iste posljedice kao i seksualno zlostavljanje (Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005).

Iz pregleda razlika u taktikama koje počinitelji nasilja u intimnim vezama primjenjuju autor prepoznaje ograničenu sposobnost žena da kontroliraju ili zastrašuju svoje intimne partnere bez da pribjegavaju primjeni fizičkog nasilja (Dasgupta, 1999; prema Miller, 2005). Anderson i Umberson (2001; prema Miller, 2005) su proveli istraživanje o tome kako muškarci percipiraju vlastito činjenje nasilja naspram partneričinog na uzorku počinitelja koji su uhićeni i upućeni na programe za nasilnike te ustanovili kako su svoje nasilje često prikazivali kao racionalno, učinkovito i eksplozivno, dok su nasilje žena percipirali kao „histerično, trivijalno i neučinkovito“. Nadalje, kako bi dokazali vlastitu „muškost“, svoje nasilno djelovanje opisivali su kao vjerojatnije da će kod žrtve izazvati osjećaj straha te da će biti smrtonosno. S druge strane, nasilje počinjeno od strane partnerice, prikazivali su u skladu s urođenom nekompetentnošću žena za činjenje nasilnih radnji (Anderson i Umberson, 2001; prema Miller, 2005).

Još jedna kategorija koja nije zastupljena u Skalama taktika sukoba, a identificirao ju je Kimmel (2002; prema Miller, 2005) je nasilje koje je počinjeno od strane bivših partnera, bivših supružnika i obitelji. Neki autori smatraju kako iskustvo viktimizacije izlaže žene većem riziku za činjenje kaznenih djela nego što je to slučaj kod muškaraca (Gaarder i Belknap, 2004; Gilfus, 1992; prema Miller, 2005). Abel (2001; prema Van Diemen i sur., 2014) je usporedio muškarce i žene, počinitelje nasilja u intimnim vezama te žene koje nisu manifestirale nasilno ponašanje, ali su bile viktimizirane kako bi istražio utjecaj zlostavljanja u djetinjstvu na njihovo mentalno zdravlje i došao do zaključka kako su žene iz obje skupine izvještavale o znatno većim traumatskim iskustvima u odnosu na muškarce.

3.10. Razlike između žena koje su ograničene na nasilje u intimnim vezama u odnosu na žene koje manifestiraju generalno nasilje

Babcock i sur. (2003; prema Van Diemen i sur., 2014) istraživali su razlike među ženama koje su limitirane isključivo na nasilje usmjereno prema intimnim partnerima i ženama koje se

generalno ponašaju nasilno. Pretpostavili su kako će žene koje manifestiraju generalno usmjereno nasilje imati opsežniju kriminalnu povijest, povijest viktimizacije te kako će izvještavati o većim stopama počinjenog nasilja. Autori su otkrili značajne razlike na nizu dimenzija između žena u uzorku, a otprilike 50% žena odgovaralo je karakteristikama počiniteljica koje se generalno ponašaju nasilno. Skupina koja je bila okarakterizirana kao generalno nasilna imala je veću vjerojatnost da će ispoljavati fizičko i psihičko nasilje prema intimnim osobama te koristiti nasilje kao sredstvo za kontrolu partnera. Nadalje, žene koje su se generalno ponašale nasilno izvještavale su o više simptoma traume i psihičkih poteškoća te je i vjerojatnost da će imati porive za samoozljeđivanjem u toj skupini bila veća.

Nakon studije koju su proveli Babcock i sur. (2003; prema Van Dieten i sur., 2014) ponovljena su nova istraživanja koja su uspoređivala žene koje svoje nasilno ponašanje ograničavaju na nasilje prema intimnom partneru i žene koje iskazuju generalizirano nasilje. Slično s prethodnim istraživanjem, rezultati su pokazali kako žene koje se generalno ponašaju nasilno imaju opširniju kriminalnu povijest, izložene su većem riziku od recidivizma, počiniteljice su težih oblika fizičkog nasilja (npr. prijetnje smrću, kaznena djela počinjena vatrenim oružjem) te pokazuju više poteškoća na području mentalnog zdravlja i obiteljskog života (Stewart i sur., u tisku; Van Dieten i sur., 2011; prema Van Dieten i sur., 2014).

Izloženost zlostavljanju i nasilju u obitelji tijekom djetinjstva dosljedno je povezana s rizikom od počinjenja nasilnih delikata, tj. vjerojatnije je da su žene koje manifestiraju nasilno ponašanje svjedočile nasilju ili bile žrtve nasilja tijekom odrastanja u odnosu na žene koje ne čine nasilna kaznena djela (Babcock i sur., 2003; Bottos, 2007; Dekeserdy i sur., 2000; prema Van Dieten i sur., 2014) te da će imati povijest konzistentnog seksualnog zlostavljanja i traume (Abel, 2001; Henning i Holdford, 2003; prema Van Dieten i sur., 2014).

3.11. Razlike između žena koje su počiniteljice nasilnih delikata u odnosu na počiniteljice nenasilnih delikata

Blanchette (1997; prema Van Dieten i sur., 2014) je provela istraživanje na uzorku žena u penalnim ustanovama te došla do spoznaje kako rizični čimbenici koji se odnose simptome depresivnosti i konzumaciju alkohola mogu razlikovati nasilne i nenasilne počiniteljice. Konkretno, autorica je istraživala varijacije u kriminogenim potrebama žena osuđenih za nasilne, naspram nenasilnih delikata na uzorku od 182 počiniteljice. Pokazalo se kako su žene

osuđene za kaznena djela s elementima nasilja imale znatno više kriminogenih potreba. Točnije, bila je veća vjerojatnost kod nasilnih počiniteljica da imaju povijest zlorabe sredstava ovisnosti koje su dovele do kršenja zakona, da su svjedočile sukobima unutar obitelji te da su imale poteškoća u osiguravanju stabilnog zaposlenja i stambene sigurnosti. Nadalje, počiniteljice nasilnih delikata iz uzorka u većoj su mjeri imale zabilježene psihijatrijske dijagnoze, povijest hospitalizacija, pokušaje suicida te su im je u prošlosti bila pripisivana medikamentozna terapija. Rezultati su, također, sugerirali kako žene koje imaju povijest nasilnog ponašanja imaju veću vjerojatnost za iskazivanje niske tolerancije na frustracije, slabijih vještina rješavanja problema te snižene empatije (Blanchette, 1997; prema Van Dieten i sur., 2014).

Pollock i sur. (2006; prema Van Dieten i sur., 2014) došli su do sličnih zaključaka prilikom usporedbe žena s ili bez povijesti nasilnog ponašanja. Autori su otkrili kako žene s poviješću nasilnog ponašanja imaju veću vjerojatnost da su bile žrtve zlostavljanja u djetinjstvu, da su mlađe dobi, nezaposlene i dolaze iz nestabilnih obiteljskih uvjeta. Također navode kako se kod žena koje čine kaznena djela s elementima nasilja pronalazi opširnija kriminalna povijest. Kubiak i sur. (u tisku, prema Van Dieten i sur., 2014) ispitali su 543 počiniteljice vezano uz trenutnu kaznu koju izdržavaju te došli do zaključka kako su u usporedbi s nenasilnom skupinom žena, počiniteljice osuđene za kaznena djela s elementima nasilja bile mlađe, provele su više vremena u penalnim ustanovama te je veća vjerojatnost da su doživjele fizičko nasilje.

3.12. Zamagljene granice (*eng. Blurred boundaries*)

Autori naglašavaju kako postoji realna potreba za više holističkim pristupom pri razumijevanju zločina, uključujući i rodnu perspektivu. Na primjer, nasilje nad ženama ne postoji izolirano i ne može se gledati samo kroz prizmu patrijarhalnih ograničenja ili rodni identiteta. Važno je, posebice u kontekstu ženskog nasilja, razumjeti načine na koje se rod isprepliće te utjecaj drugih društvenih čimbenika kao što su rasa, dob, etnička pripadnost, seksualnost i okolnosti. Ta potreba višedimenzionalnim fokusom, dodatno se pojačava kada se uzmu u obzir žene počiniteljice kaznenih djela ubojstva i seksualnog nasilja jer one nerijetko imaju višestruke socijalne poteškoće te ih se često osuđuje prema ustaljenim društvenim normama vezanim uz rod ili ulogu majke (Peterson, 1999; prema Milne i sur., 2018).

„Zamagljene granice“ (*eng. Blurred boundaries*) sugeriraju kako se u životima žena i djevojaka koje su i žrtve i počiniteljice događa velika količina preklapanja između počinjenja i

viktimizacije (Belknap, 2001; prema Franklin, 2008). Gilfus (1992; prema Mallicoat, 2019) smatra kako su „zamagljene granice“ jedan od putova ka delinkvenciji jer kategorije žrtve i počiniteljice nisu međusobno isključive i različite. Autor smatra kako se, umjesto toga, žene tijekom života kreću između te dvije kategorije jer njihova viktimizacija ne prestaje jednom kada počine kazneno djelo. Uz to, zbog kaznenih djela koje su počinile kao strategije preživljavanja i odgovor na viktimizaciju, mnoge počiniteljice nastavljaju biti viktimizirane od strane sustava zbog neuspješnog odgovora na njihove kriminogene potrebe (Gaarder i Belknap, 2002; prema Mallicoat, 2019).

Ženski obrasci činjena kaznenih djela, posebno onih nasilnih, dobili su znatnu znanstvenu pozornost unutar kaznenopravnog sustava relativno nedavno, ali i dalje povijest viktimizacije i „zamagljene granice“ kod počiniteljica ostaju većinom zanemarene. Konkretno, pri formalnom kažnjavanju i zatvaranju počiniteljica rijetko se uzima u obzir rodni kontekst (nasilna viktimizacija, zlostavljanje u djetinjstvu, kazneno djelo kao strategija preživljavanja) kao mogući razlog za počinjenje kaznenog djela. Zaključno, stječe se dojam kako su traume žena počiniteljica i njihova kaznena djela kao način borbe za opstanak prilikom kažnjavanja zanemareni čime se dodatno potvrđuje pojam „nevidljivosti“ žena unutar kaznenopravnog sustava koji je bio povijesno karakterističan i za rani sustav kažnjavanja počinitelja (Franklin, 2008).

Krajnji je ishod taj da je mali udio prijestupnika sačinjen od pripadnika ženske populacije „ubačen“ u mehanizam kažnjavanja dizajniran za muškarce od strane muškaraca. Trenutno se načini na koje se žene uključuju u kaznenopravni sustav sagledavaju iz dvije različite perspektive te na taj način odvajaju žene kao žrtve i žene kao počiniteljice. Upravo iz tog razloga, brojni se autori slažu kako bi se trebala posvetiti pažnja ženama koje su i žrtve i počiniteljice jer se ne mora nužno raditi o dvije odvojene kategorije (Milne i sur., 2018).

4. TRETMAN POČINITELJICA KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA

4.1. Svrha kažnjavanja

Kako Zakon o izvršavanju kazne zatvora nalaže u čl.3. (NN 14/2021), glavna svrha izvršavanja kazne zatvora je, „uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, čime se pridonosi zaštiti društvene zajednice“ (NN 14/2021). Tako postavljena koncepcija tretmanskoga rada prepoznaje se i dobiva na važnosti tek iza 2. svjetskog rata kada temeljni ciljevi kažnjavanja postaju prevencija i tretman, tj. resocijalizacija zatvorenika, a uz to se sve veći naglasak stavlja i na individualizirani pristup radu sa zatvorenicima (Mejovšek, 2002). Jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata koji utvrđuje takvo čovječno postupanje prema osobama unutar zatvorskog sustava su tzv. „Mandelina pravila“ (dobila naziv nakon revidiranja 2015.g.), ili originalno Standardna minimalna pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima koja u Pravilu 4.2., a nastavno na svrhu kažnjavanja navode kako: „zatvorske uprave i druga nadležna tijela trebaju nuditi obrazovanje, strukovno osposobljavanje i rad, kao i druge oblike pomoći koji su primjereni i raspoloživi, uključujući i one popravne, moralne, duhovne, socijalne, zdravstvene i sportske prirode. Svi takvi programi, aktivnosti i usluge trebali bi se izvoditi u skladu s postupanjem prema zatvorenicima na individualnoj osnovi“ (United Nations, 2015).

Značajan iskorak u reviziji Standardnih minimalnih pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima iz 1955.g. predstavljaju Pravila Ujedinjenih naroda za postupanje sa ženama i nezatvorske mjere za žene počiniteljice, tzv. „Bankoška pravila“ iz 2010.g. koja prepoznaju i ističu kako žene imaju drugačije potrebe od muškaraca. Uz to što naglašavaju poseban status nekih zatvorenica kao majki, specifičnost brige o zdravlju i higijeni žena, zaštitu od stigmatizacije i diskriminacije žena u penalnim ustanovama i uvažavanje potreba žena s obzirom na njihovu vjersku i kulturološku pozadinu, ona također, uzimaju u obzir visoku stopu viktimizacije zatvorenica te veću sklonost samoozljeđivanju i samoubojstvu žena unutar zatvorskog sustava. Na taj način, „Bankoška pravila“ nameću potrebu za rodno responzivnim i rodno osjetljivim programima koji bi pokrivali razna područja tretmana žena, uključujući majčinstvo, zaštitu mentalnog i fizičkog zdravlja te pripremu žena za život na slobodi (Barberet i Jackson, 2017).

Vidljivo je da, kako bi se tako postavljena svrha izvršavanja kazne zatvora mogla ispuniti, nužno je zadovoljiti dvojaku ulogu zatvorskog sustava: s jedne strane zaštitu društva od počinitelja ozbiljnih kaznenih djela, a s druge strane i da se osiguraju uvjeti za primjenu tretmanskih programa (Andonov, 2013; NN 14/2021) jer kažnjavanje prijestupnika nikako ne smije biti jedina svrha kažnjavanja (Mejovšek, 2002). Naime, temeljeni cilj tretmanskih programa (rehabilitacije) u penalnim ustanovama je promjena ponašanja zatvorenika, kako bi ono bilo u skladu s društvenim normama te kako bi se pojedincu omogućio normalan život po izlasku iz penalne ustanove na slobodu (Mejovšek, 2002).

4.2. Tretman zatvorenika - opći i posebni programi tretmana u Republici Hrvatskoj

Kao jedno od najvažnijih načela postupanja sa zatvorenicima, zastupljeno u brojnim međunarodnim dokumentima, navodi se shvaćanje zatvorenika kao jedinstvene osobe sa specifičnim potrebama (Andonov, 2013). Zatvorenicima je, stoga, nužno omogućiti individualizaciju kazne kroz pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora (dalje u tekstu PPIKZ) te kroz niz specijaliziranih programa tretmana namijenjenim selekcioniranim skupinama zatvorenika (Sudovi Republike Hrvatske, 2019).

Za svakog zatvorenika izrađuje se pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora koji je prilagođen njegovim osobinama i potrebama te služi pripremanju zatvorenika za reintegraciju u zajednicu i život u skladu sa zakonskim i društvenim normama (Babić i sur., 2006). PPIKZ se sastoji od „*pedagoških, radnih, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i sigurnosnih postupaka primjerenih vrsti i mogućnosti kaznionice, odnosno zatvora*“ (Sudovi Republike Hrvatske, 2019; NN 14/2021). Glavne sastavnice PPIKZ-a su: rad, obrazovanje, organizirano korištenje slobodnog vremena, uključivanje u posebne programe kojima se djeluje na specifično delinkventno ponašanje, posebne mjere sigurnosti te mjere kojima se omogućuje priprema i pomoć za život nakon otpusta. PPIKZ mijenja se i usklađuje ovisno o nastalim situacijskim promjenama, potrebama zatvorenika i njegovom napretku, a ovisno o uspješnosti njegove provedbe, zatvorenicima omogućuje ostvarivanje različitih pogodnosti (Babić i sur., 2006).

Tretman zatvorenika se, najjednostavnije govoreći, odnosi na sve postupke usmjerene prema zatvorenicima u svrhu njihove resocijalizacije, a takvi se postupci zajednički nazivaju općim programima tretmana. Oni obuhvaćaju područje rada, obrazovanja i organizacije slobodnog

vremena zatvorenika (Sudovi Republike Hrvatske, 2019). Na taj način, opći programi tretmana, omogućuju utjecaj principa normalizacije, grade strukturu i osjećaj svrhovitog provođenja vremena tijekom izdržavanja kazne, unaprjeđuju zdravlje potrebitim zatvorenicima te razvijaju vještine i kompetencije zatvorenika (Vlada Republike Hrvatske, 2022). Specijalizirani, tj. posebni programi tretmana uključuju grupni i individualni psihosocijalni tretman zatvorenika te stvaraju osnovu za rehabilitaciju i resocijalizaciju zatvorenika (Sudovi Republike Hrvatske, 2019). Oni se primjenjuju prema specifičnim skupinama zatvorenika kao što su npr. ovisnici o drogama, ovisnici o alkoholu, nasilni počinitelji, seksualni prijestupnici i sl., a određuju se u okviru provođenja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora (tj. PPIKZ-a). Moguće je zatvorenike uključiti i u različite edukativno-razvojne programe koji ne djeluju izravno na kriminogene čimbenike, ali služe unaprjeđenju znanja i kompetencija zatvorenika na području rješavanja specifičnih problema čime utječu na unaprjeđenje kvalitete života zatvorenika, a time i na bolju resocijalizaciju (Vlada Republike Hrvatske, 2022).

Glavni cilj tretmanskih programa je umanjivanje utjecaja rizičnih čimbenika koji pridonose činjenju kaznenih djela te jačanje zaštitnih čimbenika kako bi bilo moguće stvoriti i održavati pozitivne promjene. Budući da izravno djeluju na dinamičke kriminogene čimbenike, oni stvaraju podlogu za promjene u ponašanju, stavovima i vrijednostima te iz tog razloga izravno omogućuju ostvarivanje svrhe izvršavanja kazne zatvora (Sudovi Republike Hrvatske, 2019).

4.2.1. Posebni programi tretmana namijenjeni počiniteljima kaznenih djela s elementima nasilja u RH

U zatvorskom sustavu RH postoji nekoliko posebnih programa tretmana namijenjenih počiniteljima kaznenih djela s elementima nasilja, od kojih se trenutno provodi posebni program tretmana „NAS“ (Vlada Republike Hrvatske, 2022).

1. Tretman zatvorenika počinitelja kaznenih djela s elementima nasilja – NAS

NAS je program koji se sastoji od šesnaest radionica koje se bave tematikom pojašnjavanja lanca ljutnje, treninga asertivnosti te rada na planu prevencije recidiva nasilnog ponašanja. U program se mogu uključiti zatvorenici koji su u jednoj ili više prilika nasilno postupili, a koji su pismeni te imaju srednji ili visoki rizik od ponovnog počinjenja takvog kaznenog djela. Kriteriji za uključivanje su, također, najmanje pet mjeseci (kad se program provodi u zatvoru) ili sedam mjeseci (kad se program provodi u kaznionici) do isteka kazne, izrečena sigurnosna mjera obveznog psihosocijalnog tretmana iz čl. 70 KZ (NN 114/22) ili bez izrečene sigurnosne

mjere ako se radi o počinitelju nasilnog kaznenog djela koji ne manifestira simptome apstinencijske krize ili sustezanja uslijed ovisnosti te nema simptome psihopatologije koja bi ometala ili onemogućavala sudjelovanje u programu. Uz to, važno je da počinitelji imaju barem minimalnu motivaciju za uključivanje u program, kao i samouvid i kritičnost prema vlastitom nasilnom ponašanju te da posjeduju adekvatne kompetencije i obilježja ličnosti i funkcioniranja koji će počinitelje dovesti do ciljane promjene ponašanja (Morić, 2017).

Kako bi se procijenilo zadovoljava li počinitelj sve kriterije za uključivanje u program te posjeduje li dovoljnu razinu motivacije za uključivanje, vrši se pregled dokumentacije zatvorenika i jedan (ili dva) motivacijska razgovora, a procjenu vrše isključivo provoditelji programa (Morić, 2017).

2. Trening kontrole agresivnog ponašanja – ART

ART kao kratica za *eng. Aggression Replacement Trainig* je multimodalni program intervencija namijenjen promjeni ponašanja mladih osoba koje iskazuju kronično agresivno ponašanje (Goldstein i Glick, 1994; prema Ugrina, 2020) imao je široku primjenu u penalnim ustanovama namijenjenim i odraslim počiniteljima. Uključiti su se mogli svi zatvorenici koji su se nalazili na izdržavanju kazne zatvora zbog kaznenog djela s elementima nasilja, zatvorenici koji su tijekom izdržavanja kazne manifestirali nasilje te oni zatvorenici za koje se procijenilo da bi mogli biti u riziku za nasilno ponašanje. Glavni je cilj programa smanjenje recidivizma koji je posljedica nasilnih delikata, a specifični ciljevi uključuju pozitivne promjene ponašanja i smanjenje intenziteta i količine korištenja nasilja tijekom izdržavanja kazne (Ugrina, 2020).

Program čine tri glavne komponente: trening socijalnih vještina, trening kontrole ljutnje i trening moralne prosudbe, a provodi se u malim grupama kroz deset tjedana pri čemu jedan susret traje devedeset minuta. Suvoditeljski par čine educirani provoditelji koji nakon svakog susreta šalju Središnjem uredu uprave za zatvorski sustav povratnu informaciju o tijeku provedbe programa (Ugrina, 2020).

4.3. Primjeri posebnih programa tretmana namijenjeni počiniteljicama kaznenih delikata s elementima nasilja

Intervencije za žene počiniteljice nasilja pojavljuju se prvi put u SAD-u 90-ih godina kako bi zadovoljile rastuću potrebu tretmana sve većeg broja žena uhićenih zbog obiteljskog nasilja. S obzirom na ograničenost intervencija, mnoge žene upućivane su na programe namijenjene

muškoj populaciji počinitelja. Nedugo zatim prepoznato je kako takvi programi nisu pogodni za žene te iako se zagovarala mogućnost upućivanja počiniteljica u grupe za podršku žrtvama, mnoge službe u zajednici odbijale su pružati usluge ženama koje su počinile nasilne delikte (Kertesz i sur., 2019).

Pregledom literature može se zamijetiti kako i danas postoji relativno malo empirijski potvrđenih intervencijskih programa za žene počiniteljice obiteljskog ili drugog oblika nasilja. Posebni programi kao što su NAS i ART provode se pretežno na muškoj populaciji počinitelja, a u Republici Hrvatskoj, zasad, ne postoji ni jedan program tretmana specijaliziran i namijenjen isključivo ženskoj populaciji počiniteljica kaznenih delikata s elementima nasilja pa se i one uključuju u gore spomenute programe. Dosad je identificirano nekoliko rodno responzivnih programa koji su razvijeni za žene osuđene za nasilje u obitelji i generalizirano nasilje. Važno je napomenuti kako je svaki od spomenutih programa razvijen posebno za žene, kako svaki prepoznaje ulogu viktimiziranosti žene i potrebu rješavanja utjecaja traume u tretmanskome radu te kako, u skladu s praksama utemeljenim na dokazima, svaki program naglašava učenje novih vještina i načina rješavanja sukoba u partnerskom odnosu (Van Diemen, i sur., 2014). U nastavku slijedi kratki opis i nekoliko primjera takvih programa.

1. „Turning Points“

„Turning Points“ je grupni program tretmana za žene koje su bile nasilne prema svojim partnerima. Fokus programa nisu moralna načela i osporavanje njihove upotrebe nasilja, već stvaranje uvida u prirodu njihove intimne veze i sposobnosti da u njoj sudjeluju na načine koji su održavajući i funkcionalni. Program tretmana je osmišljen kako bi se oslanjao na njihove snage, dodatno ih osnažio pružajući im podršku i znanje te im pomogao da izgrade budućnost lišenu nasilja, uključujući i nasilja njihova partnera (Pence i sur., 2011).

Okvir programa sastoji se od: (1) prepoznavanja sebe kao žrtve nasilja, (2) strategija suočavanja i preživljavanja koje ne uključuje uzvratanje nasilja, (3) prepoznavanja prava (ponekad i potrebe) za korištenjem tehnika samoobrane, (4) osporavanje vjerovanja da je nasilje jedini odgovor u nastaloj situaciji. Ciljevi programa tretmana su: pomoći ženama da razumiju nasilje koje doživljavaju i da poduzmu korake kako bi spriječile nasilje koje doživljavaju te koje i same čine (Pence i sur., 2011).

Program se sastoji od tri dijela. Glavni fokus prvog dijela je razumijevanje nasilja te uključuje razlikovanje i prepoznavanje vrsta nasilja, određivanje što sve spada u obiteljsko nasilje te razlikovanje nasilja koje se primjenjuje s ciljem dominacije, odupiranja dominaciji ili nije povezano s potrebom za stjecanjem ili vraćanjem moći u partnerskom odnosu. Kada je poznata priroda nasilja, u drugom dijelu ženama se pruža niz vinjeta koje prikazuju nasilne radnje kojima se žene često služe uz detaljan opis situacije. U vinjetama se prvenstveno nalaze primjeri žena koje su uhićene i optužene zbog nasilnog kaznenog djela. Sudionice imaju zadatak analizirati i problematizirati navedene vinjete kroz dnevnik za analizu te odrediti što smatraju problematičnim. Treći dio sastoji se od mnoštva tema koje se obrađuju kroz grupne zadatke i diskusije (Pence i sur., 2011).

2. „*Vista: A Program for Women who Use Force*“

„*Vista*“ program razvijen je u SAD-u kako bi se udovoljilo kontekstualnim i veoma složenim potrebama žena koje je sud uputio u programe namijenjene nasilnicima (Larance, 2006). Navedeni program sastoji se od dvadeset radionica, a namijenjen isključivo ženama koje su bile nasilne u intimnim vezama.

Ciljevi programa su: pružiti ženama priliku da planiraju svoju sigurnost; riješiti se osjećaja srama i/ili krivnje za svoje nasilno ponašanje; poticati odgovarajuće razine odgovornosti za svoje ponašanje; podići svijest o alternativnim načinima ponašanja (Larance, Hoffman-Ruzicka i Shivas, 2009; prema Van Dietsen i sur., 2014).

Nadalje, od velike je važnosti u „*Vista*“ programu korištenje prikladne terminologije i primjerenog izražavanja prilikom rada sa sudionicama. Voditelji programa se ženama trebaju obraćati bez osuđivanja njihovih postupaka u prošlosti čime grade put pozitivnom i čvrstom odnosu te omogućuju sudionicama introspekciju u vlastite osjećaje i postupke (Larance, 2006).

3. „*The Positive Support and Healing creates Innovative Forward Thinking (+SHIFT)*“

Kako bi se odgovorilo na specifične potrebe žena u kaznenopravnom sustavu, Bapcare je u suradnji s organizacijom Berry Street 2018. godine implementirao probni program +*SHIFT* (izveden iz „*Vista*“ programa) prilagođen australskom kontekstu. +*SHIFT* program predstavlja plodno tlo za programe utemeljene na dokazima, a koji su odgovor na tretmanske potrebe žena počiniteljica nasilnih delikata u australskom sustavu (Kertesz i sur., 2019).

„*The Positive Support and Healing creates Innovative Forward Thinking (+SHIFT)*“ program sastoji se od šesnaest grupnih radionica podrške u trajanju od dva sata (prvi programski ciklus dva puta tjedno, kasniji jednom tjedno) s temama kao što su: osobni identitet, utjecaj nasilja na sebe i druge, obrambeni mehanizmi, postavljanje granica, sram, komunikacijske vještine, zaštita od nasilja, zdravi odnosi i sl. (Kertesz i sur., 2018), a namijenjen je ženama koje koriste silu (pojam „*žene koje koriste silu*“ izvorno su osmislili Larance i suradnici kao neutralni opis postupaka žena) (Kertesz i sur., 2019). Pristup tretmanskog programa u potpunosti je rodno responzivan, a pomaže žrtvama ojačati identitet, potiče zacjeljivanje i terapijski rad na proživljenoj traumi te sudionicama omogućuje učenje alternativnih ponašanja. Jedan od glavnih ciljeva programa je pomoći sudionicama u izgradnji socijalnih mreža potpore, što bi moglo dovesti do bolje emocionalne i društvene podrške mnogim ženama te do razvoja zdravijih obrazaca ponašanja i odnosa (Kertesz i sur., 2019).

Čvrsta empirijska podloga *+SHIFT* programa dovela je do visokocijenjenih intervencija od strane sudionica, ali i voditelja. Stvaranje sigurnog prostora za polaznice programa i njegovanje terapijskog odnosa i povjerenja s voditeljima, uz podršku zajednice, značajni su za izgradnju samopoštovanja i želje za promjenom. Sudionice izvješćuju ne samo o boljem razumijevanju kako njihova prošla iskustva utječu na počinjenje djela, već ističu kako su usvojile i nove strategije kao održive alternative nasilnom ponašanju (Kertesz i sur., 2019).

4. „*Domestic Violence Treatment for Abusive Women*“

Riječ je o 52-tjednom psihoedukativnom programu koji je razvijen isključivo za žene koje su optužene za obiteljsko nasilje. Ciljevi ovog programa su: zaustaviti nasilno ponašanje; preuzeti odgovornost za vlastito nasilno ponašanje; prepoznati tjelesne, emocionalne i bihevioralne znakove koji prethode eskalaciji nasilja; uspostaviti sigurnost, fizičku i emocionalnu, za sebe, djecu i partnera; razumjeti dinamiku i učinke obiteljskog nasilja; steći komunikacijske vještine, vještine rješavanja problema i sukoba; naučiti se nositi sa stresorima svakodnevnog života; savladati emocionalnu regulaciju; prevladati posljedice traume iz djetinjstva ili odraslog života; povećati empatiju i suosjećanje prema sebi i drugima; povećati autonomiju i samopoštovanje (Bowen, 2009; prema Van Diemen i sur., 2014).

S obzirom na to da je program temeljen na autoričinom dugogodišnjem iskustvu rada u praksi, sadrži i detaljne opise mogućih poteškoća na koje bi voditelji mogli naići prilikom rada sa sudionicama te prijedloga za njihovo rješavanje. Nadalje, postoji i dodatak koji sadrži reference

za terapeute i klijente, a koji uključuje brojne knjige, medijske zapise, web-stranice i grupe za podršku (Robinson, 2010).

5. „*Beyond Violence: A Prevention Program for Women*“

Ovaj program sadrži na dokazima zasnovane intervencije za žene u kaznenopravnim ustanovama koje imaju povijest agresivnog i nasilnog ponašanja. U fokusu programa je nasilno ponašanje i trauma koju su žene doživjele, kao i nasilje koje su same počinile, a obuhvaća rizične čimbenike za doživljavanje i za činjenje nasilja. Program, također, koriste Centri za kontrolu i prevenciju bolesti (*CDC*) i Svjetska zdravstvena organizacija (*WHO*). Sastoji se od dvadeset radionica u ukupnom trajanju od četrdeset sati, a uključuje smjernice za voditelje, radne bilježnice i DVD (Covington, 2013; prema Van Diäten i sur., 2014).

Verzija ovoga programa modificirana za Australke počela se primjenjivati u australskim zatvorima 2020. godine, a Radna skupna za žene Aboridžinke osigurala je da program bude kulturalno responzivan za Aboridžinke unutar sustava (Wilson, 2019).

Kubiak i suradnici proveli su niz istraživanja kako bi utvrdili uspješnost ovog programa te su došli do spoznaje kako su žene koje su sudjelovale u programu po završetku iskazivale smanjenje depresivnih i anksioznih te simptoma *PTSP-a* i drugih ozbiljnih mentalnih bolesti. Također se pokazalo da program smanjuje agresivnost te poboljšava kontrolu ljutnje kod sudionica (Covington, 2013; prema Van Diäten i sur., 2014).

6. „*Beyond Anger and Violence*“

Radi se programu tretmana za žene koje imaju poteškoća s kontrolom ljutnje, a nalaze se u različitim ustanovama (pr. ambulantni programi liječenja od ovisnosti, skloništa za obiteljsko nasilje, psihijatrijske ustanove itd.). Program nudi sveobuhvatnu podlogu za nošenje s traumama iz prošlosti i rad na kontroli ljutnje. Ova verzija originalnog programa „*Beyond Violence*“ primjenjiva je na širu zajednicu i sastoji se od dvadeset i jedne radionice u trajanju od četrdeset i dva sata (Covington, 2014; prema Van Diäten i sur., 2014).

7. „*Moving On: Living Safely and Without Violence*“

„*Moving On*“ je tretmanski program osmišljen posebno za žene uključene u kaznenopravni sustav, a utemeljen je na relacijskoj teoriji te povezuje osnaživanje s kognitivno-bihevioralnim tehnikama. Primarni cilj ovog programa je pomoći ženama da razviju i poboljšaju osobne i okolinske prilike za koje je utvrđeno da smanjuju rizik od budućeg kriminalnog ponašanja. Program sadrži pet temeljnih modula koji su podijeljeni na specifična područja uključujući komunikacijske vještine, prosocijalne odnose, razumijevanje i upravljanje emocijama, strategije suočavanja te održavanje kontakata u zajednici. Gehring i sur. (2010; prema Van Dieten i sur., 2014) su evaluirali program usporedivši 300 žena koje su sudjelovale u programu s 300 njih koje su polazile tradicionalne tretmanske programe. U usporedbi s kontrolnom skupinom, žene iz „*Moving On*“ programa iskazale su značajno smanjenje recidiva nakon šest, dvanaest i trideset mjeseci praćenja (Van Dieten i sur., 2014).

Nakon što počiniteljice uspješno dovrše pet osnovnih modula programa „*Moving On*“, slijedi dodatak od deset radionica „*Living Safely and Without Violence*“, nastavka razvijenog posebno za žene koje su osuđene za nasilne delikte i imaju povijest nasilnog ponašanja.

Sudionice, također sudjeluju u posebnoj individualnoj procjeni kako bi sastavile svoj „plan sigurnog življenja“. Zatim se naglasak stavlja na (1) prirodu, dinamiku i razvoj nasilnog ponašanja, (2) odnos između negativnih emocija i nasilja, (3) samoregulaciju, rješavanje problema, *mindfulness* i druge tehnike suočavanja, (4) odgovor na viktimizaciju i traumu iz prošlosti i (5) razvijanje zdravih odnosa s članovima obitelji i zajednice (Van Dieten i sur., 2014).

5. MODELI I ČIMBENICI UČINKOVITIH PROGRAMA TRETMANA POČINITELJICA KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA

5.1. Znanstveno utemeljeni modeli u penološkoj rehabilitaciji

Andrews, Bonta i Hoge (1990; prema Andrews i Bonta, 2010) predstavili su u 90-ima „Model kriminogenih rizika i potreba“ od *eng. Risk-Need-Responsitivity* (dalje u tekstu *RNR*) koji se bazirao na tri glavna načela klasifikacije učinkovitog zatvorskog tretmana: (1) rizik, (2) potreba i (3) responzivnost. Spomenuti model je trenutno i najrasprostranjeniji pristup u kreiranju programa tretmana u području penološke rehabilitacije (Andrews i Dowden, 2006; prema Jandrić Nišević, 2015). Načelo rizika bazira se na potrebi da se program tretmana uskladi sa stupnjem rizika počinitelja pri čemu se procjena rizika vrši kroz određivanje čimbenika rizika, tj. varijabli koje povećavaju mogućnost pojave štetnih posljedica. Rizični čimbenici dijele se na statičke i dinamičke (oni su podložni promjenama i na njih se tretmanom nastoji utjecati). Načelo potreba cilja na kriminogene potrebe na koje programom treba utjecati kako bi se smanjio recidivizam (pr. antisocijalni stavovi, zlouporaba sredstava ovisnosti, impulzivnost i sl.). Posljednje, načelo responzivnosti, odnosi se na obilježja i okolnosti koje utječu na odgovor pojedinca na tretman, a bazirano je na potrebi da se program prilagodi ključnim karakteristikama počinitelja kako bi on bio motiviran posvetiti se promjeni (Andrews i Dowden, 2006; prema Jandrić Nišević, 2015).

„Model dobrih života“ (*eng. The Good Lives Model*, dalje u tekstu *GLM*), prvi su predložili Ward i Steward (2003; prema Ward, 2012), a dalje ga je razvijao Ward sa suradnicima (Ward i Gannon, 2006; Ward i Marshall, 2004; prema Ward, 2012). Radi se o pristupu rehabilitaciji počinitelja koji je temeljen na snagama pojedinca i koji je osjetljiv na specifične interese, individualne sposobnosti i aspiracije počinitelja, a ne samo na smanjenje rizika i ublažavanje nedostataka (Willis i sur., 2013). Također, *GLM* zahtijeva izradu plana intervencija koje će počiniteljima omogućiti stjecanje kompetencija za poboljšanje kvalitete života i ostvarivanje ciljeva koji su im osobno značajni, ali i društveno prihvatljivi (Ward, 2012). Praktičari koji koriste *GLM* zapravo primjenjuju modificirani *RNR* model u kombinaciji s kognitivno-bihevioralnim intervencijama kako bi omogućili ostvarivanje temeljnih osobnih ciljeva pojedinaca (Ward, 2012).

5.2. *GLM* kao baza za izradu programa tretmana za počiniteljice kaznenih djela

Prema *GLM-u*, pojedinci čine kaznena djela kada im nedostaju unutarnji i vanjski resursi potrebni da na prosocijalan način ostvare svoje težnje, ciljeve i potrebe (Ward i Stewart, 2003; prema Ward, 2012). Stoga bi rehabilitacijski naponi trebali imati za cilj razvijati znanja i vještine te stvarati prilike i resurse za zadovoljenje počiniteljevih životnih potreba na načine koji nisu na štetu drugima. S obzirom na to da *GLM* stavlja naglasak na djelovanje, međuovisnost i razvoj određenih oblika ponašanja, on također, ima veliki potencijal u programe tretmana uključiti ideju odustajanja (*eng. desistance*) od činjenja kaznenih djela (Ward, 2012).

S etičkog aspekta, *GLM* je utemeljen na konceptu ljudskog dostojanstva koji označava moralnu vrijednost, tj. vrijednost svih ljudskih bića (Syversen, 2007, Ward i Syversen, 2009; prema Ward, 2012) i temeljnih, univerzalno važećih ljudskih prava (Ward, 2012). Znanstvenici koji se zalažu za ovaj pristup navode kako ljudska prava štite ono što se smatra bitnim atributima ljudskih bića: njihove potrebe, kapacitete i interese koji, ako su zajamčeni, poštuju dostojanstvo pojedinaca, a ako se krše, rezultiraju smanjenjem kvalitete života (Ward i Birgden, 2007; prema Ward, 2012).

Premisa *GLM-a* je da ako se počinitelji kaznenih djela uključe u određene osobno važne i vrijedne aktivnosti, to će vjerojatno dovesti do smanjenja dinamičkih rizičnih čimbenika na neizravan način (Ward, 2012). Prema *GLM-u*, osobe koje čine kaznena djela, kao i svi ljudi, nastoje si omogućiti određena stanja uma, osobne karakteristike i iskustva, jednostavnije rečeno, primarna ljudska dobra. Iz tog razloga su, Ward i suradnici (Ward i Brown, 2004; Ward i Marshall, 2004; prema Ward, 2012), nakon opsežnih pregleda psiholoških, društvenih, bioloških i antropoloških istraživanja, predložili deset kategorija primarnih ljudskih dobara, a u novijim radovima uvrstili su i jedanaestu kategoriju (Ward i Gannon, 2006; Ward i sur., 2007; prema Ward, 2012): (1) *život* (zdrav način života i funkcioniranja), (2) *znanje*, (3) *izvrsnost u igri*, (4) *izvrsnost u radu*, (5) *izvrsnost u djelovanju* (odnosi se na autonomiju i usmjerenost na sebe), (6) *unutarnji mir* (lišenost stresa i emocionalnih teškoća), (7) *odnosi* (uključuje romantične te obiteljske i prijateljske odnose), (8) *zajednica*, (9) *duhovnost* (u širem smislu pronalaženja značenja i svrhe u životu), (10) *sreća* i (11) *kreativnost*. Iako se pretpostavlja da svaki pojedinac u određenoj mjeri teži zadovoljavanju svih primarnih dobara, prednosti koje se daju određenim kategorijama odražavaju počiniteljeve jedinstvene i najvažnije životne prioritete (Ward, 2012).

Pojam sekundarnih dobara odnosi se na aktivnosti u koje se upušta pojedinac kako bi ostvario primarna dobra. Jednostavnije rečeno, to je ono što pojedinac čini kako bi postigao zacrtane ciljeve u životu (Willis i sur., 2013).

Nadalje, smatra se kako svaki pojedinac, eksplicitno ili implicitno, formulira plan dobrog života koji sadrži (a) sva primarna dobra kojima pojedinac teži, zajedno sa sekundarnim dobrima koja će mu omogućiti ostvarenje prvih, (b) niz koraka, tj. načina na koje će se ostvariti zacrtani ciljevi unutar okruženja u kojem osoba živi i djeluje i (c) praktične identitete koji predstavljaju uloge koje povezuju pojedinčeva najvažnija dobra sa svakodnevnim životom (pr. majka, supruga, član bande, učiteljica i sl.)(Ward, 2012). Prema *GLM-u* postoje dva primarna puta koja vode ka počinjenju kaznenog djela: izravni i neizravni (Ward i Gannon, 2006; Ward i Maruna, 2007; prema Ward, 2012). Izravni put odnosi se na aktivni pokušaj postizanja primarnih dobara činjenjem kaznenog djela uslijed manjka kompetencija kako bi se isto postiglo na prosocijalan način. Neizravan put rezultat je ometenih pokušaja postizanja primarnih dobara što kulminira činjenjem kaznenog djela (Ward, 2012). Empirijski identificirane kriminogene potrebe opisane su u *GLM-u* kao unutarnje ili vanjske prepreke koje ometaju stjecanje primarnih dobara, a pojavljuju se kao nedostaci vještina, stavova i uvjerenja ili kao društveno okruženje koje izravno ili neizravno podržava ili potiče činjenje kaznenih djela (Ward, 2012). Kako ističu Ward i Maruna (2007; prema Ward, 2012), svako od jedanaest primarnih dobara može se povezati s jednom ili više kriminogenih potreba, primjerice, poteškoće u emocionalnoj regulaciji mogu utjecati na postizanje unutarnjeg mira.

U praksi, primjena *GLM-a* započinje mapiranjem počiniteljevog mogućeg plana za dobar život na način da se identificiraju prioritete koje pridaje različitim primarnim dobrima. Navedeno se postiže: (a) postavljanjem sve detaljnijih pitanja o njegovim glavnim obavezama u životu te svakodnevnim aktivnostima i iskustvima, (b) identificiranjem ciljeva i temeljnih vrijednosti koji su u podlozi činjenja kaznenih djela. Nakon što se konceptualizira počiniteljev plan dobrog života, oblikuje se plan tretmana koji će obuhvaćati niz sekundarnih dobara usmjerenih na društveno prihvatljivo buduće ponašanje počinitelja. Bitno je naglasiti da se po *GLM-u* svaki korak razrađuje kroz aktivnu suradnju s pojedinim počiniteljem pa, stoga, tretman nema jedinstveni pristup koji bi odgovarao svim počiniteljima već je individualiziran u odnosu na kriminogene potrebe pojedinca. Sukladno tome, intervencije se baziraju na izgradnji unutarnjih kapaciteta pojedinaca u kombinaciji s vanjskim resursima, kao što je npr. potpora zajednice (Ward, 2012).

Obično su radionice koje su uobičajene u *RNR* modelu zastupljene i u programima temeljenim na *GLM-u* (regulacija emocija, društvene i socijalne vještine, vještine rješavanja problema, samoregulacija i sl.), ali se unutar *GLM* okvira one primjenom kognitivno-bihevioralnih tehnika one više fokusiraju na životne prioritete pojedinca, tj. primarna dobra (Willis i sur., 2013).

5.3. Procjena potreba i ciljeva

Covington i Bloom (2002; prema Joiner, 2011) dodaju kako je „*osnovno načelo tretmanskoga rada, znati tko je klijent i što on donosi u program tretmana*“, pa, stoga, kontekst života počiniteljica koje se uključuju u programe tretmana treba zauzimati važnu ulogu prilikom izbora vrste i procjene prikladnosti programa.

Kao što je u „*Bankoškim pravilima*“ navedeno, žene nisu „pravi“ kriminalci, već radije žrtve nasilja i spleta okolnosti. Može se primijetiti da je veoma mali broj žena koje služe zatvorske kazne zbog kaznenih djela s elementima nasilja, a prema „*Bankoškim pravilima*“, ponekad su one zatvorene zbog vlastite sigurnosti što predstavlja oblik zaštitnog pritvora. Nadalje, žene u penalnim ustanovama nerijetko imaju povijest seksualnog, fizičkog i psihičkog nasilja koje je moglo izravno utjecati na činjenje nasilnog kaznenog djela. Navedeno uvelike osvjetljava posebnu situaciju žena u penalnim ustanovama i objašnjava zbog čega se one ne uklapaju u tradicionalne programe tretmana, jer nisu klasične počiniteljice (Barberet i Jackson, 2017).

Različite kaznenopravne politike koje nisu adekvatno rodno responzivne te dovode do nenamjernih negativnih posljedica za počiniteljice kaznenih djela mogle bi poslužiti kao dobar primjer načina na koji pravosuđe prilagođeno prvenstveno počiniteljima muškoga spola utječe na tretman i zadovoljavanje potreba manjinske skupine počiniteljica unutar kaznenopravnog sustava (Lutze i Symons, 2003; prema Franklin, 2008). Navedeno je posebno važno u svjetlu specifičnih kriminogenih potreba žena kao što su, primjerice, siromaštvo, povijest viktimizacije, samohrano roditeljstvo, ovisnosti o drogama i problemi mentalnog zdravlja, ali i najvažnije – zamagljenih granica jer neadekvatan tretmanski odgovor može rezultirati izrazito nepovoljnim ishodima na počiniteljice, u odnosu na počinitelje (Franklin, 2008). Potrebno je uzeti u obzir koncept „zamagljenih granica“ kako bi ishodi kažnjavanja počiniteljica bili pravedni u svim fazama kažnjavanja, tretmana i poslijepenalne skrbi. Navedeno zahtijeva promjene u sagledavanju i kriminaliziranju strategija preživljavanja koje žene koriste u, primjerice, situacijama bijega ili samoobrane te zahtijeva razmatranje takvih kaznenih djela s rodno prikladnog stajališta (Franklin, 2008).

Kod žena unutar penalnih ustanova, osobito onih zatvorenoga tipa, ističe se viša razina depresivnosti i nezadovoljstva sobom, osjećaj neuspjeha, neodlučnost, iskrivljena slika vlastitoga tijela te zamor i gubitak volje za životom (Farkaš i Žakman-Ban, 2006). Autori Reitzelu i Harju (2000; prema Farkaš i Žakman-Ban, 2006) primijetili su da psihički poremećaji nisu prisutni samo u početku izdržavanja kazne zatvora, već se javljaju i neposredno prije otpusta zatvorenika. Nastavno, može se primijetiti kako se penološki tretman u kaznionicama treba mijenjati i prilagođavati, kako pojedinim kategorijama zatvorenika, tako i s obzirom na „osjetljivija“ razdoblja izdržavanja kazne zatvora (Farkaš i Žakman-Ban, 2006).

Pristup koji se pokazao najučinkovitijim kako bi se odgovorilo na potrebe žena unutar penalnih ustanova je onaj koji sagledava i uzima u obzir njihov život prije zatvaranja, uz sagledavanje i razumijevanje stanja u kojem se nalazi većina penalnih ustanova u svezi s dostupnim programima tretmana i prilagodbama s obzirom na populaciju počiniteljica kaznenih djela (Sharp, 2003; prema Joiner, 2011).

5.4. Pristup temeljen na znanjima o traumi kao podloga za razvoj zdravih vještina

Za stvaranje kvalitetnog programa tretmana, a i za potrebe rada s počiniteljicama u penalnim ustanovama općenito, potreban je pristup temeljen na znanjima o traumi (*eng. trauma-informed*). Takav pristup: (1) *uzima u obzir proživljenu traumu i njezin utjecaj na kvalitetu života žrtve*, (2) *izbjegava izazivanje istih ili sličnih stanja kod žrtve, tj. njezinu retraumatizaciju*, (3) *prilagođava provođenje tretmana sukladno kapacitetima i mehanizmima nošenja pojedinaca*, (4) *omogućava osobama koje su preživjele traumu da se uspješno nose s iskustvom i simptomima traume kako bi mogli primjenjivati stečena znanja i u budućnosti* (Harris i Fallot, 2001; prema Bloom i sur., 2002).

Višestruko proživljavanje traume i povijest traumatskih iskustava vode do kompleksnih i ozbiljnih problema koji zahtijevaju holistički i multimodalni tretmanski pristup, a nerijetko i kreativnost njihovih autora. Najučinkovitiji su oni programi koji kod počiniteljica promiču osjećaj blagostanja, sposobnost preuzimanja inicijative te povećavaju osjećaj njihove vlastite vrijednosti (Zaplin, 2008; prema Joiner, 2011).

Žene boravkom u penalnim ustanovama moraju steći vještine i znanja koja će im pomoći da nakon izdržavanja kazne zatvora nastave aktivno raditi na poboljšanju vlastitih životnih prilika

unutar zajednice. Tome uvelike pridonose aspekti programa tretmana koji se bave roditeljskim vještinama i ponovnim spajanjem obitelji, što, također, utječe na smanjenje recidivizma (Renzetti i Goodstein, 2009; prema Joiner, 2011; Holt i Miller, 1972; prema Bloom i sur., 2002), ali ono što se pokazalo ključnim u vidu najbolje reintegracije i uspjeha u životu nakon izdržavanja kazne je postizanje ekonomske neovisnosti, tj. stjecanje vještine upravljanja prihodima (Renzetti i Goodstein, 2009; prema Joiner, 2011).

Prema autorima Jukić i Sabljo (2017) cijela bit tretmana odnosi se na „stvaranje“ socijalno-aktivne funkcionalne ličnosti koja će kroz samoaktualizaciju nastaviti osobni rast i biti dio društvene zajednice, a da, po izdržavanju kazne zatvora, ne ulazi u konfliktne odnose s pripadnicima zajednice u koju se uključuje.

5.5. Pristup provoditelja programa i osobine potrebne za provođenje grupnog programa tretmana

Studije slučaja ukazuju na to da najbolje rezultate daju prilagođeni oblici grupne terapije, posebice oni koji uključuju žene koje mogu biti jaki uzori u osnaživanju počiniteljica (Strauss i Falkin, 2000; Sharp, 2003; prema Joiner, 2011). Sharp (2003; prema Joiner, 2011), nadalje, navodi kako se pokazalo da sudjelovanje počiniteljica u grupnom ili individualnom savjetovanju predstavlja najučinkovitiji dio programa tretmana.

Andrews i Dowden (1999; prema Šućur i Žakman-Ban, 2004) proveli su metaanalizu tretmanskih postupaka te zaključili kako je kvalitetna stručna pomoć (ona koja uzima u obzir rizičnost počiniteljice, obuhvaća adresirane kriminogene potrebe te koristi kognitivno-bihevioralne tehnike u radu) utjecala na smanjenje recidivizma kod ženske populacije zatvorenika. Brojni programi tretmana dosljedno ukazuju na to da su najučinkovitiji oni programi u čijem je fokusu kontrola ponašanja te koji primjenjuju tehnike kognitivne terapije ponašanja, učenja kognitivnih vještina (kao što su ispravno razmišljanje i rješavanje problema), uz trening komunikacije i socijalnih vještina (Mejovšek, 2002).

Uspješnost resocijalizacije zatvorenika u zajednicu, a samim time i cjelokupnog programa tretmana, ovisi velikim dijelom i o njegovim provoditeljima. U istraživanjima provedenim 2013. i 2016.g. u zatvoru u Osijeku, rezultati su pokazali kako ispitanici, uz adekvatnu osposobljenost, zahtijevaju od provoditelja tretmana pretežno one osobine koje i sami trebaju savladati putem resocijalizacije (empatija, suosjećanje, tolerancija na frustraciju,

komunikacijske vještine, otvorenost i fleksibilnost) (Kranjčević, 2013; Sabljo, 2016; prema Jukić i Sabljo, 2017). Mejovšek (2002; prema Jukić i Sabljo, 2017), nadalje, navodi da je pozitivna psihosocijalna klima koja se gradi odnosom zatvorenika i osoblja, važna zbog stvaranja „tretmanske klime“ koja vodi do uspješnijeg provođenja programa tretmana.

5.6. Rodna osjetljivost kao ključan čimbenik u kreiranju programa tretmana

Povijesno gledano, mnogi programi tretmana u koje su uključivane počiniteljice nisu bili rodno osjetljivi, tj. nisu se bavili kriminogenim potrebama žena u dovoljnoj mjeri (Holtfreter i Morash, 2003; prema Joiner, 2011). Unazad nekoliko godina, pokazalo se kako je spol ključan faktor koji vodi žene u kriminalno ponašanje te se, stoga, mora uzeti u obzir prilikom planiranja i izrade učinkovitih odgovora na probleme počiniteljica u penalnim ustanovama (Sharp, 2003; prema Joiner, 2011).

Covington i Bloom (2006; prema Joiner, 2011) definiraju pojam rodne osjetljivosti kao: „*Stvaranje okruženja kroz odabir mjesta, odabir osoblja, razvoj programa, sadržaja i materijala koji odražava razumijevanje stvarnih života žena i koji odgovara na njihove snage i izazove tretmana*“.

Ključna načela za kreiranje rodno osjetljivog programa tretmana su: (1) *uzimanje u obzir da spol čini razliku*, (2) *stvaranje okruženja temeljenog na sigurnosti, poštovanju i dostojanstvu*, (3) *razvijanje politika, praksi i programa koji se međusobno nadopunjuju i promiču zdrave odnose s djecom, obitelji, važnim pojedincima i zajednicom*, (4) *adekvatno odgovaranje na probleme zlouporabe opojnih sredstava, proživljene traume i mentalnog zdravlja kroz sveobuhvatne, integrirane i kulturološki prikladne intervencije*, (5) *pružanje mogućnosti za poboljšanje socioekonomskog statusa* i (6) *pojačana suradnja s probacijskom službom i zajednicom kako bi se unaprijedilo integriranje počiniteljica u društvo* (Bloom i Covington, 2004; prema Joiner, 2011).

Navedena načela, u kombinaciji s *GLM* načelima mogu služiti kao nacrt za rodno osjetljivi pristup stvaranju programa tretmana namijenjenog počiniteljicama kaznenih djela čime bi se, nadalje, odgovorilo na problem neadekvatnog postupanja sa ženama unutar penalnih ustanova u vidu tretmanskih nedostataka i nedovoljne rodne osjetljivosti (Covington i Bloom, 2004; prema Joiner, 2011).

5.7. Prijedlog programa tretmana namijenjen počiniteljicama kaznenog djela ubojstva na štetu intimnih partnera

Imajući na umu prijedloge raznih autora i gore navedene smjernice, u nastavku slijedi prijedlog programa tretmana namijenjen jednoj veoma uskoj, ali jako važnoj skupini počiniteljica nasilnih delikata - ženama koje su ujedno i počiniteljice i žrtve nasilja, a koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora zbog kaznenog djela ubojstva nakon evidentirane i dugotrajne viktimizacije od strane svojih intimnih partnera.

Dugoročni cilj programa je smanjenje recidivizma, a **kratkoročni ciljevi** uključuju: osnaživanje, razvijanje vještina, nošenje s traumom i emocijama, upravljanje ljutnjom, rad na razvitku konstruktivnih odnosa u obitelji.

Kome je program namijenjen i kako se vrši selekcija polaznica?

Zatvorenice za koje je prijedlog programa prikladan (zbog njegova trajanja) su one koje imaju još najmanje 4 mjeseca do isteka kazne te koje su u mogućnosti pratiti program na osnovu svojih osobnih obilježja prethodno utvrđenih selekcijom. Selekcija bi se vršila kroz provođenje individualnih motivacijskih razgovora sa svakom članicom grupe. Cilj razgovora je procjena motivacije te procjena prikladnosti programa za svaku članicu gdje se utvrđuje postojanje kognitivnih i emocionalnih kapaciteta za aktivno sudjelovanje u tretmanskoj grupi. Procjena prikladnosti radi se i kroz proučavanje dokumentacije i upoznavanje s kontekstom počinjenog kaznenog djela te potencijalnom kriminalnom prošlosti.

Grupno okruženje nije pogodno za žene u sljedećim okolnostima: (1) trenutna upotreba većih količina supstitucijske terapije ili određenih psihofarmaka koja će ometati učinkovito sudjelovanje u programu, (2) duševna bolest koja uključuje psihozu i smanjenu mogućnost sagledavanja realiteta; ozbiljna kognitivna ograničenja, (3) medicinski uvjeti koji čine primarni uzrok nasilja (npr. stečena ozljeda mozga ili neki drugi organski uzrok) (4) izraženije osobine ličnosti pojedinih sudionica koje bi onemogućavale ostvarivanje suradnje s članovima grupe i voditeljima, što bi uzrokovalo poremećaje u grupi.

Voditelji kroz individualnu procjenu prikladnosti potencijalnih polaznica, prilikom selekcije, prepoznaju gore navedene isključujuće čimbenike.

Anticipacija mogućih problema

Programi ovakve vrste mogu potencijalno izazvati osjećaj srama i biti destruktivni za žene koje su bile izložene nasilju ili drugom zlostavljanju, te izazvati sekundarnu viktimizaciju.

Problemi mogu nastati i zbog nedostatka prostora i financijske potpore s obzirom na to da se radi o vrlo maloj i specifičnoj skupini. Nedobrovoljnost i nezainteresiranost potencijalnih članica grupe može otežati samo sastavljanje grupe, a osipanje može dovesti do raspada grupe. Obitelji ne žele sudjelovati u popravljaju odnosa s počiniteljicama što može demotivirati polaznice grupe te usporiti njihov napredak.

Struktura programa i trajanje

Prijedlog programa je baziran na psihoterapijskim i psihosocijalnim intervencijama kod kojih prevladava kognitivno-bihevioralna terapija i psihoedukacija. Bilo bi poželjno da se tretmanske grupe sastoje od 6 do 8 članica koje vode 2 voditelja tretmana, žena i muškarac te da je tretmanska grupa zatvorenoga tipa, bez mogućnosti naknadnog uključivanja dodatnih članica. Optimalno trajanje programa je 3 mjeseca, točnije 12 termina (radionica) koji se održavaju jednom tjedno u trajanju od 2 sata.

Evaluacija programa

Kako bi se učinkovito mjerila uspješnost implementacije i kvaliteta samih radionica, primjenjivali bi se evaluacijski listići. Polaznice grupe ispunjavale bi evaluacijske upitnike prije samog početka provođenja programa te pri završetku programa u sklopu posljednje radionice kako bi se mjerila evaluacija učinka (učinkovitost programa u ostvarivanju ciljeva). Također, ispunjavale bi i kraće evaluacijske listiće na kraju svake radionice o zadovoljstvu i osobnim benefitima stečenim po provedbi radionica te veći evaluacijski upitnik o provedbi cjelokupnog programa kako bi se izmjerilo zadovoljstvo i osjećaj osobne dobrobiti od polaska programa.

Kako bi se izmjerilo je li program uspješno implementiran – jesu li se ostvarili si zadani ciljevi, na koji način su savladane potencijalne poteškoće te postoje li određeni prijedlozi za poboljšanje samog programa, voditeljski par, također, ispunjava evaluacijske upitnike na kraju svake radionice.

Prijedlog faza programa

1. UVOD

Uvodna radionica: upoznavanje polaznica s programom i načinom provođenja radionica; raspravljanje i iznošenje očekivanja polaznica od programa; upoznavanje polaznica s voditeljima te međusobno; grupno dogovaranje pravila i granica.

Edukativna radionica: stjecanje osnovnog znanja o pojmovima vezanim uz nasilje, ciklusu nasilja i vrstama nasilja koje se najčešće pojavljuju, s naglaskom na partnersko i obiteljsko nasilje; učenje putem konkretnih primjera (pr. na temelju neke priče) kako prepoznati situacije i vrste nasilja te što poduzeti u takvim situacijama.

2. EDUKACIJA I INTROSPEKCIJA

Radionica procesuiranja emocija i rada na traumi: razumijevanje utjecaja traumatičnih događaja na pojedince i kvalitetu života; prepoznavanje simptoma i stjecanje uvida u osobni obrazac nošenja s traumom; stjecanje vještina za učinkovitu transformaciju neadekvatnih obrazaca ponašanja u nove i adaptivnije; sagledavanje traumatskog iskustva kroz tehniku sadržavanja (tehnika koja se koristi kako bi se balansiralo razmišljanja i osjećanja na način da stara i neprorađena sjećanja mogu biti sigurno sadržana u sadašnjosti i iznova sagledana) kako bi se pronašla alternativna rješenja za stare i ponavljajuće obrasce proizašle iz traume te kako bi se sigurno izrazili i imenovali duboki osjećaji u svrhu oporavka.

Za potrebe ove radionice može se primjenjivati „TSM“- terapeutski spiralni model, oblik modificirane psihodrame koji se koristi za sigurno i učinkovito iscjeljivanje traume bez ponovne traumatizacije, a čestu primjenu ima u radu s traumom nastalom kao posljedicom nasilja.

Kognitivne distorzije: upoznavanje sudionica s pojmom „kognitivne distorzije“ te njihovoj prisutnosti i načinu na koji utječu na prosuđivanje i život počiniteljica; stjecanje vještina za umanjivanje i prevladavanje njihova utjecaja na donošenje odluka sudionica; uvježbavanje temeljem kratkog testa (pr. u rečenicama prepoznati kognitivne distorzije).

Okidači: poučavanje polaznica o pojmu „okidača“, kako ih prepoznati i osvijestiti; stjecanje uvida u vlastite unutarnje procese koji prethode nekoj radnji ili neželjenim mislima; upoznavanje s konstruktivnim vještinama nošenja i alternativnim odgovorima u takvim situacijama.

Kontrola ljutnje: upoznavanje polaznica s lancem ljutnje; raspravljanje o gubicima i koristima od ljutnje u svrhu mijenjanja razmišljanja i kontrole uzbuđenja.

3. VJEŠTINE RJEŠAVANJA PROBLEMA, KOMUNIKACIJSKE I SOCIJALNE VJEŠTINE

Komunikacijske i socijalne vještine: unaprjeđenje vještina komunikacije educiranjem sudionica o asertivnoj komunikaciji; poučavanje tehnike aktivnog slušanja te komuniciranja putem „Ja-poruka“; osvještavanje značaja komunikacije u prevenciji sukoba.

Rješavanje problema/sukoba – primjena dosad stečenog znanja igranjem uloga: pronalazak alternativnih rješenja i načina ponašanja u zahtjevnim situacijama; uspješnije nošenje sa svakodnevnim stresorima kroz uvježbavanje prosocijalnog rješavanja konkretnih situacija iz svakodnevnog života na stvarnim primjerima koje predlože sudionice ili putem izmišljenih likova i situacija (npr. gubitak posla; nedovoljno financijskih sredstava za plaćanje mjesečne stanarine; svađa s kolegama na poslu i sl.); zatvorenice koje su majke mogu na taj način uvježbavati roditeljske vještine po dogovoru s voditeljima.

4. UNAPRJEĐENJE KVALITETE ŽIVOTA

Mindfulness: upoznavanje sudionica s osnovama mindfulness-a i mogućnosti implementacija tehnika istoga u svakodnevni život u svrhu smanjenja stresa i anksioznosti te donošenja boljih životnih odluka; savladavanje nekoliko tehnika relaksacije (npr. „dah kao sidro“).

Konstruktivno provođenje vremena: poučavanje polaznica o načinima planiranja obaveza i pronalasku zdravoga balansa između obaveza i slobodnog vremena; uvid u mogućnosti i načine na koji se zatvorenice mogu uključiti i voditi ispunjeni život u lokalnoj zajednici; uvježbavanje planiranja individualno poželjnog načina života kroz pisanje pisma članu obitelji ili značajnoj osobi čime se, također, potiče popravljavanje i očvršćivanje odnosa s individualno važnim osobama koje mogu služiti kao oslonac.

Zapošljavanje i financiranje: učenje ili obnavljanje znanja za egzistencijalno važne kompetencije – pronalazak posla i vođenje financija; uvježbavanje pisanja životopisa; poučavanje vještinama verbalne i neverbalne komunikacije pri razgovoru za posao; uvježbavanje sastavljanja mjesečnog proračuna (npr. koliki bi bio fond štednje, treba li uzdržavati i članove obitelji i koliko bi to iznosilo, dugoročno planiranje za život u skladu s prihodima i sl.)

5. ZAVRŠNA RADIONICA

Na završnoj radionici grupa raspravlja je li program ispunio prethodno postavljena očekivanja i koliko je od postavljenih očekivanja ostvareno radionicama. Također, sudionice daju povratne informacije o vlastitoj uključenosti u program te osobnim benefitima i napredovanju sudjelovanjem i polaganjem radionica. Sudionice imaju mogućnost dati voditeljima prijedloge za poboljšanje programa, kao i za unaprjeđenje tehnika vođenja radionica. Za kraj, ispunjava se evaluacijski obrazac kako bi se moglo mjeriti uspješnost implementacije programa.

Predloženi program tretmana osmišljen je od strane autorice diplomskog rada uvažavajući smjernice za kreiranje programa tretmana za počinitelje kaznenih djela u zatvorskom sustavu (Mikšaj-Todorović i sur., 1998). Opisani program tretmana utemeljen je koristeći kao bazu postavke Modela dobrih života (*eng. Good Lives Model – GLM*)(Ward, 2012), dok su radionice osmišljene imajući na umu smjernice pristupa temeljenog na znanjima o traumi (*eng. trauma-informed*)(Harris i Fallo, 2001; prema Bloom i sur., 2002) te ključna načela za kreiranje rodno osjetljivog programa tretmana (Bloom i Covington, 2004; prema Joiner, 2011). Ideja osmišljavanja ovakvog programa tretmana jest mogućnost njegove implementacije u zatvorski sustav RH budući da ovakvi rodno osjetljivi programi nedostaju, a prijeko su potrebni. Nadalje, implementacija i samo bavljenje ovim područjem veoma je važno i zbog skretanja pažnje na dugo zanemarivanu, ali veoma važnu skupinu unutar penalnog sustava – počiniteljice kaznenih djela, što bi u konačnici rezultiralo i podizanjem svijesti za tretman brojčano podzastupljene, ali tretmanski zahtjevnije i osjetljivije skupine počinitelja.

6. ZAKLJUČAK

Ovaj je rad ukazao na to koliko je, ne samo tretman, već i općenito kriminalitet žena veoma kompleksno i neistraženo područje, a kada se sagleda samo uska skupina počiniteljica – onih koje čine kaznene delikte s elementima nasilja, razvidno je kako njihove kriminogene potrebe nisu u potpunosti sagledane i uzete u obzir prilikom tretmana upravo zbog prakse odvajanja kategorija počinitelja i žrtve koja se bazira na zastarjelim postavkama temeljenim na istraživanjima kriminaliteta muških počinitelja.

Pregledom literature prepoznaje se potreba za više holističkim pristupom u tretmanu žena, a posebno zbog sve većeg osvještavanja prisutnosti tzv. „zamagljenih granica“ (*eng. blurred boundaries*), pojma koji sugerira kako je u životima žena velika količina ispreplitanja između počinjenja kaznenih delikata i doživljavanja viktimizacije. „Zamagljene granice“ označavaju nedjeljivost kategorija žrtve i počinitelja te sugeriraju kako one nisu nužno međusobno isključive i različite. Žene unutar penalnih ustanova, su se tijekom života nerijetko kretale između te dvije kategorije jer njihova viktimizacija ne prestaje jednom kada počine kazneno djelo. Uz to, zbog kaznenih djela koje su počinile kao strategije preživljavanja i odgovor na viktimizaciju, mnoge počiniteljice nastavljaju biti viktimizirane od strane sustava zbog neuspješnog odgovora na njihove kriminogene potrebe. Stručnjaci koji se bave zaštitom mentalnog zdravlja, a blisko surađuju s donositeljima zakona i radnim skupinama za prevenciju obiteljskog nasilja, mogli bi pomoći u unaprjeđenju i proširivanju znanja o viktimizaciji i njezinoj dinamici te stvaranju adekvatnih programa koji će na primjeren način obuhvatiti zlostavljane žene, a imperativ je da takva znanja postanu sastavnim dijelovima programa tretmana.

Uz to što postoje značajne razlike u odnosu na spol što se tiče utjecaja samog zatvaranja na pojedince, gdje se žene ističu kao osjetljivija skupina, brojna istraživanja pokazuju kako su žene počiniteljice kaznenih djela s elementima nasilja općenito opterećene težim traumatskim iskustvima i kompleksnijom psihopatologijom u odnosu na muškarce što ih čini posebno ranjivima. Pristupi tretmanu temeljeni na znanjima o traumi (*eng. trauma-informed*) te konceptu rodne osjetljivosti pokazali su se na primjerima iz prakse kao empirijski dokazano učinkovite sastavnice programa tretmana s brojnim benefitima za sudionice programa. Nadalje, žene počiniteljice kaznenih djela, u sklopu rehabilitacije, potrebno je osnaživati i pripremati za nošenje s izazovima šire društvene zajednice, većim djelom i zbog prisutnih stereotipa unutar društva kada je riječ o ženama koje su izdržavale kaznu zatvora. Također, programi tretmana

trebali bi biti temeljeni na, i što sličniji, njihovim životima u realnom okruženju te u skladu s čimbenicima potrebnim za cjeloviti osobni rast i razvoj te ekonomsku neovisnost kako bi se što lakše i brže ponovno integrirale u zajednicu i postale njezine ravnopravne i aktivne članice koje su sposobne skrbiti o sebi, a nerijetko i kao samohrane majke, o svojoj djeci.

U završnom dijelu ovog diplomskog rada, stoga je, zbog prepoznate potrebe za dodatnim istraživanjem ove uske skupine počiniteljica prikazan prijedlog programa tretmana namijenjen počiniteljicama kaznenih djela ubojstva na štetu svojih intimnih partnera čije su bile žrtve. Program kao takav ne postoji u Republici Hrvatskoj, a temeljen je na primjerima učinkovitih programa razvijenih u svijetu koji su prikazani ranije u tekstu. Kao baza programa predložen je „Model dobrih života“ (eng. *Good Lives Model, GLM*) zbog njegove utemeljenosti na konceptu ljudskog dostojanstva i same vrijednosti formuliranja plana dobrog života za počiniteljice kaznenih djela ubojstva koje nisu visokorizične već su istupile u samoobrani ili odmazdi. Naime, kako se radi o posebno ranjivoj skupini počiniteljica koje su proživljavale učestalu viktimizaciju, *GLM* koji je temeljen na snagama i jakim stranama pojedinca u kombinaciji s kognitivno-bihevioralnim tehnikama omogućio bi im stjecanje kompetencija za poboljšanje kvalitete života i ostvarivanje osobno važnih ciljeva po izdržavanju kazne zatvora. Također, u obzir su uzeta i ključna načela za kreiranje rodno osjetljivog programa tretmana čime je prijedlog programa obuhvatio neka od najvažnijih područja tretmana viktimiziranih počiniteljica sagledavši ih iz aspekta „zamagljenih granica“: edukaciju o nasilju, rad na traumi, procesuiranje emocija, kognitivne distorzije, okidače, nošenje s ljutnjom, rješavanje sukoba, vještine rješavanja problema, komunikacijske vještine, roditeljske vještine, tehnike relaksacije i *mindfulness-a* te rad na ekonomskoj neovisnosti.

Ovo je zanemareno područje, svakako, potrebno dodatno istraživati i proširivati kako bi se na ispravan i rodno prikladan način odgovorilo na specifične potrebe žena unutar penalnih ustanova pri čemu valja istaknuti kako se stječe dojam da je nužno poznavanje konteksta u kojem se nasilje odvija jer ponekad, radnja koja se može činiti iniciranjem nasilja, može proizlaziti iz samoobrane. Nadalje, trebalo bi se provoditi više istraživanja na ženama koje su uključene u tretmane zbog nasilnog ponašanja kako bi se identificirale neke njihove zajedničke karakteristike i stvorili profili koji bi olakšali buduća procesiranja i omogućili bolje rezultate i prilagođenije programe tretmana.

7. LITERATURA

1. Andonov, A. (15. travanj 2013). Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 20(1), str. 101-118.
2. Andrews, D. i Bonta, J. (2010). *The Psychology of Criminal Conduct, Fifth Edition*. New Providence: Anderson Publishing: A member of the LexisNexis Group.
3. Babić, V., Josipović, M. i Tomašević, G. (18. Listopad 2006). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), str. 685-743.
4. Barberet, R. i Jackson, C. (30. Siječanj 2017). UN Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Sanctions for Women Offenders (the Bangkok Rules): A Gendered Critique. *Papers: Revista de sociologia*, 102(2), str. 215-230.
5. Belušić, I. (13. Srpanj 2003). Kriminalitet žena. *Kriminologija i socijalna integracija*, 11(2), str. 165-176.
6. Blanchette, K. i Brown, S. L. (2006). *The Assessment and Treatment of Women Offenders An interactive perspective*. (C. R. Hollin, & M. McMurrin, Ur.) Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
7. Bloom, B., Owen, B. i Covington, S. (2002). A Theoretical Basis for Gender-Responsive Strategies in Criminal Justice. *American Society of Criminology Annual Meeting*. Chicago: National Institute of Corrections Gender-Responsive Strategies: Research, Practice, and Guiding Principles for Women Offenders Report.
8. Doležal, D., Mikšaj-Todorović, L. i Butorac, K. (2015). Kriminalna karijera i kriminalni životni stil žena. *IV. Međunarodne znanstveno-stručne konferencije "Istraživački dani Visoke policijske škole u Zagrebu"* (str. 320-329). Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija.
9. Dowd, L. (2001). Female Perpetrators of Partner Aggression. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 5(2), str. 73-104.
10. Dundović, D. (2007). *Ubojstvo intimnih partnera*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

11. Elmquist, J., Hamel, J., Shorey, R. C., Labrecque, L., Ninnemann, A. i Stuart, G. L. (2014). Motivations for Intimate Partner Violence in Men and Women Arrested for Domestic Violence and Court Referred to Batterer Intervention Programs. *Partner Abuse*, 5(4), str. 359-374.
12. Farkaš, R. i Žakman-Ban, V. (18. Listopad 2006). Obilježja prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobnosti. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), str. 957-990.
13. Franklin, C. A. (4. Prosinac 2008). Women offenders, disparate treatment, and criminal justice: a theoretical, historical, and contemporary overview. *Criminal Justice Studies*, 4, str. 341-360.
14. Freiburger, T. L. i Marcum, C. D. (Ur.). (2016). *Women in the Criminal Justice System Tracking the Journey of Females and Crime*. Boca Raton: CRC Press.
15. Hamberger, K. L. (1997). Female Offenders in Domestic Violence: A Look at Actions in Their Context. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 1(1), str. 117-129.
16. Jadrešin, A. i Mustapić, J. (10. Siječanj 2014). Žene koje čine kaznena djela. *Život i škola*, 60(32), str. 129-136.
17. Jandrić Nišević, A. (2015). *Penološka rehabilitacija (Skripta)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
18. Joiner, M. N. (2011). What is the Impact of Gender-Responsive Treatment on Women Offenders? College of Professional Studies Professional Projects.
19. Jukić, R. i Sabljo, M. (2017). Penološka andragogija - zatvorski tretman i mogućnosti resocijalizacije zatvorenika. *Andragoški glasnik*, 21(1-2), str. 27-36.
20. Kanduč, Z. (2001). Žene, zločini, zatvori: pregled nekih od središnjih kriminoloških problemskih cjelina. U V. Grozdanić, & A. Šelih (Ur.), *Žene i kazna zatvora* (str. 5-48). Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
21. Kazneni zakon NN 110/97 (NN 114/22).
22. Kertesz, M., Humphreys, C., Larance, L. Y., Vicary, D., Spiteri-Staines, A. i Oviden, G. (2018). Working with women who use force: a feasibility study protocol of the

- Positive (+)SHIFT group work programme in Australia. Melbourne, Viktorija, Australija.
23. Kertesz, M., Ovenden, G., Spiteri-Staines, A. i Humphreys, C. (2019). *Positive Shift: a group program for women who use force. Independent Evaluation of +SHIFT at Tarrengower Prison*. Melbourne: Baptcare.
24. Kondor-Langer, M. (27. Svibanj 2015). Obiteljska ubojstva: ranije elinkventno ponšanje i tijekom kaznenog postupka. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 22(1), str. 153-183.
25. Kovčo Vukadin, I. (15. Studeni 2005). Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 12(2), str. 279-325.
26. Kovčo Vukadin, I. (2018). Kriminalitet žena u Hrvatskoj: opseg, struktura i odgovor. U M. M. Plesničar, A. Šelih, & K. Filipčič (Ur.), *ŽENSKJE in kriminaliteta: značilosti ženske kriminalitete in družbeno odzivanje nanjo* (str. 63-89). Ljubljana, Slovenija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
27. Larance, L. Y. (Srpanj 2006). Serving Women Who Use Force in Their Intimate Heterosexual Relationships. *Violence Against Women*, 12(7), str. 622-640.
28. Mallicot, S. L. (2019). *Women, Gender, and Crime*. SAGE Publications, Inc.
29. Mariano, T. Y., Chan, H. i Myers, W. C. (7. Siječanj 2014). Toward a more holistic understanding of filicide: A multidisciplinary analysis of 32 years of U.S. arrest data. *Forensic Science International*, str. 46-53.
30. Mejovšek, M. (2002). *Uvod u penološku psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
31. Mejovšek, M., Cajner-Mraović, I. i Buđanovac, A. (Travanj 1997). Behavioural and Family Characteristics of Violent and Non-violent Adolescent Offenders. *Croatian Review of Rehabilitation Research*, 33(1), str. 37-48.
32. Mikšaj-Todorović, L., Buđanovac, A. i Brgles, Ž. (1998). Rehabilitacijski programi u institucijama u hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34(1), str. 83-92.

33. Miller, S. L. (2005). *Victims as Offenders The Paradox of Women's Violence in Relationships*. Rutgers University Press.
34. Milne, E., Brennan, K., South, N. i Turton, J. (Ur.). (2018). *Women an the Criminal Justice System Filling Victioms and Offenders?* Palgrave Macmillan.
35. Ministarstvo unutarnjih poslova. (2021). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2020. godini*. Zagreb. Dohvaćeno iz https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2021/Statisticki_pregled_2020_web.pdf
36. Ministarstvo unutarnjih poslova. (2022). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2021. godini*. Zagreb. Dohvaćeno iz https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2022/Statisticki_pregled_2021_Web.pdf
37. Ministarstvo unutarnjih poslova. (2023). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2022. godini*. Zagreb. Dohvaćeno iz https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2023/Statisticki_pregled_2022_web%20prelim.pdf
38. Morić, M. (2017). *Proces motivacije zatvorenika unutar provođenja posebnog programa tretmana u zatvorskom sustavu (Diplomski rad)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
39. Pence, E., Connelly, L. i Scaia, M. (2011). *Turning Points: A Nonviolence Curriculum for Women*. Grand Rapids, Minnesota: Domestic Violence Turning Points.
40. Robinson, G. E. (Srpanj 2010). Ellen E. Bowen: Domestic violence treatment for abusive women - a treatment manual. *Archives of Women's Mental Health*, 13(5), str. 455-455.
41. Sheehan, R., McIvor, G. i Trotter, C. (2007). *What Works with Women Offenders*. Oregon: Willan Publishing.
42. Shorey, R. C., Brasfield, H., Febres, J. i Stuart, G. L. (2011). The Association Between Impulsivity, Trait Anger, Perpetration of Intimate Partner and General Violence Among Women Arrested for Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(13), str. 2681-2697.

43. Singer, M., Kovčo Vukadin, I. i Cajner Mraović, I. (2002). *Kriminologija treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Nakladni zavod Globus: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
44. Sorbello, L., Eccleston, L., Ward, T. i Jone, R. (Studen 2002). Treatment Needs of Female Offenders: A Review. *AUSTRALIAN PSYCHOLOGIST*, 37(3), str. 196-205.
45. Starčević, T. (2022). *Kriminološka i penološka obilježja počinitelja ubojstava s obzirom na spol (Diplomski rad)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
46. Sudovi Republike Hrvatske. (2019). *sudovi.hr*. Preuzeto 27. Lipanj 2023. iz Sudovi Republike Hrvatske: <https://sudovi.hr/hr/gradani/izvrsavanje-kazne-zatvora>
47. Šućur, Z. i Žakman-Ban, V. (8. Rujan 2004). Značajke života i tretmana žena u zatvoru. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 80(6), str. 1055-1079.
48. Ugrina, L. (2020). *Uspješnost programa tretmana za počinitelje kaznenih djela s elementima nasilja (Diplomski rad)*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
49. United Nations. (2015). United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules). *Commission on Crime Prevention and Criminal Justice; Report on the twenty-fourth session* (str. 27-56). New York: United Nations.
50. Van Diemen, M., Jones, N. J. i Rondon, M. (2014). *Working With Women Who Perpetrate Violence: A Practice Guide*. National Resource Center on Justice-Involved Women.
51. Vlada Republike Hrvatske. (2022). *Izješće o stanju i radu kaznionica, zatvora, odgojnih zavoda i centara za 2021. godinu*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske.
52. Ward, T. (2012). The Rehabilitation of Offenders: Risk Management and Seeking Good Lives. *Japanese Journal of Offenders Rehabilitation*(1), str. 57-76.
53. Wattanaporn, K. A. i Holtfreter, K. (2014). The Impact of Feminist Pathways Research on Gender-Responsive Policy and Practice. *Feminist Criminology*, 9(3), str. 191-207.

54. Willis, G. M., Yates, P. M., Gannon, T. A. i Ward, T. (Travanj 2013). How to integrate the Good Lives Model into Treatment Programs for Sexual Offending: An Introduction and Overview. *Sex Abuse*, 25(2), str. 123-142.
55. Willison, J. S. (2016). Characteristics of Violent Crime Committed by Female Prisoners. *Violence and Victims*, 31(3), str. 552-570.
56. Wilson, M. (26. Studeni 2019). Beyond violence: breaking the cycle for women in prison. Perth, Zapadna Australija, Australija. Preuzeto 26. Lipanj 2023. iz <https://www.curtin.edu.au/news/beyond-violence-breaking-the-cycle-for-women-in-prison/>
57. Zakon o izvršavanju kazne zatvora NN 128/99 (14/2021).